

Ukazanja uskrsloga. Egzegetska-teološka analiza Iv 21 u komunikacijskoj perspektivi

Balažević, Dušan

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology in Đakovo / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:120:769528>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU

UKAZANJE USKRSLOGA

Egzegetsko-teološka analiza Iv 21 u komunikacijskoj perspektivi

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Silvana Fužinato

Student: Dušan Balažević

Đakovo, 2021.

Sadržaj

Sažetak	3
Summary	4
Uvod	5
1. Je li Iv 21 sastavni dio Evanđelja ili kasniji dodatak?	7
1.1. POVIJEST ISTRAŽIVANJA Iv 21	7
1.2. NARAV I SVRHA Iv 21	8
1.3. Iv 21 I SINOPTIČKA TRADICIJA	10
1.4. Iv 21 I IVANOVSKA TRADICIJA	12
1.5. UZROCI I OKOLNOSTI UMETANJA Iv 21 U EVANĐELJE	13
2. Egzegetsko-teološka analiza Iv 21	16
2.1. DELIMITACIJA I LITERARNI KONTEKST Iv 21	16
2.2. STRUKTURA Iv 21	19
2.3. EGZEGETSKO-TEOLOŠKA ANALIZA Iv 21	24
2.3.1. Narativni uvod (r. 1)	24
2.3.2. Ribolov (rr. 2-3)	25
2.3.3. Ukazanje uskrssloga i čudesni ulov (rr. 4-14)	28
2.3.4. Petrovo poslanje (rr. 15-19)	33
2.3.5. Sudbina ljubljenog učenika (rr. 20-23)	39
2.3.6. Zaključak (rr. 24-25)	42
2.4. PRAGMATIČKE IMPLIKACIJE Iv 21	45
2.4.1. U poslušnosti Riječi	45
2.4.2. U daru ljubavi	46
2.4.3. U radosti nasljedovanja	49
Zaključak	52
Bibliografija	54

Sažetak

UKAZANJE USKRSLOGA EGZEGETSKO TEOLOŠKA ANALIZA IV 21 U KOMUNIKACIJSKOJ PERSPEKTIVI

U pristupu Svetome pismu vjernici često nailaze na poteškoće s biblijskim tekstovima koje je teško razumjeti bez dubljeg znanstvenog istraživanja. Zbog toga se takvi tekstovi nerijetko smatraju manje značajnima za vjernički život. Jedan od takvih tekstova je i 21. poglavlje Evanđelja po Ivanu koje je i tema ovoga diplomskoga rada koji nosi naslov: »Ukazanje uskrsloga. Egzegetsko-teološka analiza Iv 21 u komunikacijskoj perspektivi«.

Prvo poglavlje posvećeno je povijesno-kritičkoj pozadini Iv 21 u kojoj se zrcali situacija prve kršćanske zajednice kojoj je tekst namijenjen kao i problemi koji su oblikovali ključne teme koje u njemu susrećemo. Povijesno-kritička pozadina nužna je za potpunije razumijevanje uloge i značenje teksta jer odražava dijaloge pojedinca i njegovog Boga u konkretnoj situaciji.

Drugo poglavlje sadrži detaljniju egzegetsko-teološku analizu Iv 21 u komunikacijskoj perspektivi. Riječ je o jednom od novijih egzegetskih pristupa koji posebnu pozornost pridaje značenju teksta i njegovom utjecaju na čitatelje današnjeg vremena. U njemu se određuje delimitacija i jedinstvo teksta, struktura, semantička konfiguracija i pragmatičke implikacije Iv 21.

Budući da su biblijski tekstovi sivevremenski i čitatelji današnjeg vremena u Iv 21 posebice u Petrovu susretu s Uskrslim pronalaze model vjere i autentičnog življenja povjerena im poslanja. Svaki čitatelj u njemu može prepoznati neki dio vlastitog životnog iskustva. Važne su teme kajanje, oproštenje kao susret s Božjom ljubavlju, priznanje vlastite ljubavi prema Bogu, životno poslanje kao smisao života, žrtva iz ljubavi prema Bogu i bližnjemu te činjenica da je svačiji životni put s Bogom zapravo unikatan.

Ključne riječi: *Ivanovo evanđelje, ukazanje Uskrsloga, Petar, komunikacijska perspektiva*

Summary

APPARITION OF THE RISEN EXEGESES AND THEOLOGICAL ANALYSIS ON JOHN 21 IN COMMUNICATION PERSPECTIVE

In approach to the Bible, the faithful often have a hardship with texts that are hard to understand without deep scientific research. Because of that, those texts are considered less important to their spiritual life. One of those texts in 21 chapter of the Gospel of John which is the theme of this theses that have a subject: »Apparition of the Risen. Exegeses and theological analysis on John 21 in communication perspective«.

First chapter is dedicated to historic-critics background of John 21 in which we see the situation of the first christian community to which is text intended and problems that shape the main themes that we see in the text. Historic critics background is necessary for fuller understanding of the purpose and meaning of the text because it shows dialog between individual person and his God in some concrete situation.

Second chapter contains deeper exegeses and theological analysis on John 21 in communication perspective. It's about one of the newest exegeses approach which special attention gives to meaning of the text and his influence on reader of the present time. In this chapter is determined borders and unity of text, structure, semantic configuration and pragmatic implications of John 21.

Biblical texts can find place in all times, so the reader of this time in John 21, especially in Peters encounter with Risen, can find model of faith and authentic living of entrusted mission. Every reader in him can recognize some part of own life experience. Important themes are repentance, forgiveness as encounter with God's love, recognition own love for God, life mission as meaning of life, sacrifice for love to God and closes one and fact that everyone's life path with God is in fact unique.

Keywords: *John's gospel, apparition of the Risen, Peter, communication perspective*

Uvod

U ovom radu istražujemo 21. poglavlje iz Evanđelja po Ivanu. Činjenica da gotovo sva izdanja Svetoga pisma to poglavlje definiraju dodatkom potiče nas na njegovo detaljnije istraživanje, bolje upoznavanje njegova sadržaja i aktualiziranje njegova poruke u današnjem vremenu, što je dakako i primarni cilj ovoga rada.

Kako i sam naslov rada govori Iv 21 analizirat ćemo u komunikacijskoj perspektivi. Riječ je o novijem egzegetskom pristupu koji pripada području »semiotičke analize« koji je odobrila Papinska biblijska komisija u dokumentu *Tumačenje Biblije u Crkvi*.¹ Za razliku od povijesno-kritičke metode koja je naglašavajući povijesne činjenice, stvarne autore, zajednicu povijesnih čitatelja itd. dovela do rascjepa između biblijskoga teksta i čitatelja današnjega vremena komunikacijski pristup pomiruje sadašnje čitatelje s biblijskim tekstom, tj. pomiruje egzegezu s hermeneutikom.² Komunikacijski pristup potiče čitatelje današnjeg vremena na dijalog s biblijskim tekstom ukazujući na značenje biblijskog teksta, ali i na reakcije, promjene i djelovanje koje Božja riječ pobuđuje i zahtijeva i u svojim današnjim čitateljima, jer se prema proroku Izaiji riječ koja izlazi iz Božjih usta ne vraća Bogu bez ploda, nego čini ono što je on htio i obistinjuje ono zbog čega ju je poslao (usp. Iz 55, 10-11).³

U prvom dijelu rada prikazana je povijesno-kritička pozadina Iv 21. Koja je uloga tog teksta? Kako su na njegovo oblikovanje utjecale pojedine tradicije i zajednice? Kako na ispravan način tumačiti činjenicu da je naknadno dodan kanonskom spisu? Pitanja su na koja ćemo pokušati odgovoriti u prvom dijelu rada.

U drugom dijelu donosimo egzegetsko-teološku analizu Iv u komunikacijskoj perspektivi. U prvom poglavlju odredit ćemo delimitaciju i literarni kontekst Iv 21 na temelju promjena aktera, mjesta i vremena radnje. Cilj ovog prvog koraka je osobno približavanje tekstu u njegovom užem i širem kontekstu što je važno za njegovo razumijevanje i tumačenje. U drugom poglavlju odredit ćemo strukturu teksta, analizirajući leksičke, semantičke i sintaktičke elemente koje je autor uporabio u

¹ PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, *Tumačenje Biblije u Crkvi*, Zagreb, 1995., 53-56.

² S. FUŽINATO, M. GRILLI, *Riječ Božja u ljudskom jeziku. Tumačenje Biblije u komunikacijskoj perspektivi*, Zagreb, 2019., 7.

³ Za detaljniji i potpuniji teorijski i praktički prikaz komunikacijskog pristupa vidi: S. FUŽINATO, M. GRILLI, *Riječ Božja u ljudskom jeziku. Tumačenje Biblije u komunikacijskoj perspektivi*.

oblikovanju teksta. Razumijevanje narativne povezanosti navedenih elemenata temeljno je za kasnije određivanje pragmatičkih implikacija. Treće poglavlje posvećeno je semantičkoj konfiguraciji teksta prema prethodno definiranoj strukturi i u svjetlu starozavjetne, židovske, helenističke i novozavjetne tradicije. U posljednjem poglavlju definirat ćemo neke od pragmatičkih implikacija Iv 21. Riječ je o pragmatičkim središtima teksta koja čitatelje današnjeg vremena potiču na djelovanje, promjenu i/ili potvrdu mišljenja, stavova i odluka.

1. Je li Iv 21 sastavni dio Evanđelja ili kasniji dodatak?

Evanđelje po Ivanu bez poteškoća moglo bi se zaključiti u 20, 30-31: »Isus je pred svojim učenicima učinio i mnoga druga znamenja koja nisu zapisana u ovoj knjizi. A ova su zapisana da vjerujete: Isus je Krist, Sin Božji, i da vjerujući imate život u imenu njegovu.« Također i na teološkoj razini nakon Tomine ispovijesti vjere u Uskrsloga (Iv 20, 26-29) nije potrebno više ništa reći, jer je čitateljima u potpunosti objavljen Božji spasenjski naum ispunjen u Kristovoj muci, smrti i uskrsnuću koji su pozvani prihvatiti u vjeri iako osobno nisu vidjeli Isusa.

1.1. POVIJEST ISTRAŽIVANJA IV 21

Sve do početka suvremenih kritičkih istraživanja Svetoga pisma općenito se prihvaćalo literarno jedinstvo Četvrtog evanđelja i autorstvo Ivana, sina Zebedejeva. Ako je autor u 21. poglavlju pripovjedio drugo ukazanje Uskrsloga i njegove riječi upućene apostolu Petru, držalo se da je riječ o dodatcima koja je smatrao nužnima.⁴ No, početkom dvadesetog stoljeća stav se mijenja zahvaljujući literarnoj kritici koja je u Evanđelju po Ivanu razlučivala različite izvore i literarne slojeve.⁵

Prema Eduardu Schwartzu Ivan nije autor četvrtog evanđelja jer je on kako proizlazi iz Mk 10, 39 već umro mučeničkom smrću zajedno sa svojim bratom Jakovom (usp. Dj 12, 2). Autor evanđelja bio bi dakle netko drugi. Stoga je potrebno razlikovati prvu verziju Evanđelja, naknadne obrade i dodatna umetanja. Također i Julius Wellhausen u Četvrtom evanđelju razlikuje bazični tekst i kasnije obrade.⁶

Pripisivanje Iv 21 kasnijem literarnom dodatku Četvrtog evanđelja karakterizirao je i veliki dio kritičkog istraživanja dvadesetog stoljeća. Odlučujuća je bila kritička analiza Rudolfa Bultmanna koji je u svom komentaru Ivanova evanđelja identificirao izvor govora gnostičkog nadahnuća, izvor znakova, izvor o Ivanovom prikazu Isusove muke, smrti i uskrsnuća, osim djela evanđelista i takozvane »eklezijalne redakcije« koja bi Ivanovo evanđelje – jako blisko gnozi – učinila prihvatljivijim Velikoj Crkvi. Tom posljednjem literarnom dijelu pripadao bi i Iv 21. No, početkom sedamdesetih godina

⁴ J. BEUTLER, *Il vangelo di Giovanni*, Roma, 2016., 592.

⁵ Usp. J. BEUTLER, Der Abschluss des Johannesevangeliums (Joh 21, 20-25), u: J. ALETTI, J. L. SKA (ur.), *Biblical Exegesis in Progress. Old and New Testament Essays*, Roma, 2009., 397-423., ovdje 254-256.

⁶ J. BEUTLER, *Il vangelo di Giovanni*, 592-593.

dvadesetog stoljeća raste tendencija tumačenja Ivanovog evanđelja – poput ostalih biblijskih tekstova – u formi u kojoj se trenutno nalazi, ne pridajući posebnu pozornost izvorima i literarnim dodatcima ili otvoreno negirajući navedene prethodne etape nastanka i formiranja djela. Međutim, i oni autori koji preferiraju sinkronijski pristup, Iv 21 prepoznaju kao dodatak ili epilog Evanđelja.⁷

1.2. NARAV I SVRHA IV 21

Drugo pitanje koja nam se nameće odnosi se na definiciju Iv 21. Je li riječ o dodatku ili epilogu? Prema R. E. Brownu⁸ netočno je 21. poglavlje definirati dodatkom jer je u tom smislu riječ o nečemu što nije u skladu s djelom u njegovoj cjelovitosti. Naprotiv, pogl. 21 daleko je više integrirano u ivanovsku misao negoli je »Markov dodatak« (Mk 16, 9-20) integriran u Markovu misao. Vidjet ćemo da Iv 21 preuzima neke teme iz Evanđelja, primjerice: Petrovo zatajenje, briga pastira za ovce, ljubljani učenik. Brown smatra da je prikladniji naziv »epilog«, jer bolje ukazuje na odnos pogl. 21 s Evanđeljem i jer je paralelan s Proslovom na početku Evanđelja.⁹

S obzirom na tekst Evanđelja po Ivanu najstariji papirus koji posjedujemo je P⁵² koji datira oko 130. god. posl. Kr. Riječ je o papirusu na kojemu se nalazi tekst iz Iv 18, 31-33.37-38. Osim njega pronađen je i papirus P⁷⁵ koji je nastao oko 200. god. posl. Kr. i koji sadrži skoro cjelovit tekst poglavlja 1 – 12 te fragmente poglavlja 13, 14 i 15. Za naše istraživanje najvažniji je dakle P⁶⁶ koji sadrži poglavlja 1 – 14 te fragmente poglavlja 21, a koji datira iz 3. st. posl. Kr. P⁷⁵ je blizak Vatikanskom kodeksu, dok je P⁶⁶ bliži Sinajskom. Ta dva papirusa se poklapaju u određenim dijelovima, ali njihova razlikovanja pokazuju da su već tada postojale i varijacije u obliku teksta Ivanovog evanđelja. Čini se da je P⁶⁶ nastao kao pokušaj verzije Ivanova evanđelja egipatskog tipa i oblika Zapadnog teksta.¹⁰

Jedno od temeljnih pitanja Ivanova evanđelja odnosi se na njegovu povezanost i jedinstvenost. U Četvrtom evanđelju uočavamo takozvane aporije, tj. nagle prijelaze s jedne cjeline na drugu unutar evanđeoskog teksta. Primjerice u poglavljima 4, 5 i 6.

⁷ Isto, 593.

⁸ R. E. BROWN, *Giovanni*, Assisi, 62010., 1362.

⁹ Isto.

¹⁰ Usp. D. J. HARRINGTON, B. V. VIVANO, R. J. KARRIS., R. J. DILLON, P. PERKINS (ur.), *Komentar evanđelja i djela apostolskih*, Sarajevo, 1997., 538-539.

Pojedini bibličari su zastupali tezu da raspored poglavlja treba biti 4, 6 i 5. Naime, četvrto poglavlje završava u Galileji, u petom se Isus nalazi u Jeruzalemu, da bi u šestom opet bio u Galileji. Iako se radi o logičnom razmišljanju, javlja se problem da ni u jednom rukopisu ne nalazimo potvrdu takve teze. Ipak, najočitiji problem prijelaza je kraj 20. i početak 21. poglavlja. Autor 20. poglavlja u završetku sam priznaje postojanje elemenata koji su se mogli naći u ovom spisu, ali ih on ne unosi. Pojava još jednog poglavlja te još jednog završetka dovodi do zaključka da je doista drugi autor dopisao još jedno poglavlje, ali prije nego što je spis ušao u religioznu praksu. Čini se da autor ovog dodatka nije identičan autoru ostatka poglavlja, jer bi se onda sam dodatak na adekvatan način uklopio u cjelinu. Dakle, evanđelje po Ivanu bilo bi plod rada dviju osoba – evanđelista i redaktora evanđelja.¹¹

Zanimljivo je način na koji Nikola Žuvić 1936. godine brani autentičnost dodatka i njegovu pripadnost tekstu Evanđelja:

»Čitavo 21. poglavlje racionalisti odbacuju, jer je Ivan u 20, 30-31 zaključio svoje evanđelje. 21. poglavlje Ivan je mogao napisati i kasnije. Usko se povezuje sa prijašnjim riječima 21, 1 *meta tauta* koje Ivan često upotrebljava kada nastavlja propovijedanje, i u svojim poslanicama i u apokalipsi na više mjesta. Zaključak 20, 30-31 se odnosi na 20, 19-29 [...] Ovu tvrdnju potvrđuju i unutarnji razlozi kao stil, riječi i konstrukcije isključivo Ivanove, bez obzira na sadržaj. Ivan nije 21. poglavlje direktno napisao samo zato da potvrdi vjeru. On nastupa kao povjesničar.«¹²

Rudolf Bultmann pridaje veliki značaj redaktoru. Njegova teza je postojanje »eklezijalnog redaktora« koji si uzima ulogu da ublaži i približi široj crkvenoj javnosti sam tekst Evanđelja. Redaktoru se pripisuju cenzura, ali i dodavanje pojedinih dijelova u Evanđelje. Postoji i pretpostavka da je sam redaktor iznimno poštovao tekst koji je imao pred sobom i da je najvjerojatnije bio dio iste misaone zajednice kao i sam autor Evanđelja. Činjenica je da redaktor ne dira raspored posljednjeg poglavlja teksta, nego brižno tekst nastavlja na njega.

¹¹ Usp. R. E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 2008., 357.

¹² N. ŽUVIĆ, Kritičko-egzegetski tumač Iv. 21, 25, u: *Bogoslovska smotra* 20(1932.)2, 223-246., ovdje 224-226.

Pitanje uzroka vodi nas do općenitog poimanja dodataka u Svetome Pismu. Nekad se dodaci dobro uklapaju u izvorni tekst i zbog tradicije su prihvaćeni bez poteškoća. No u nekim slučajevima dodaci daju naglaske koje su zajednice kasnije shvatile i koje je redaktor naknadno dodao u izvorni tekst. Takve primjere nalazimo u Iv 6, 51b-58 i Iv 6, 35-51a koji za temu imaju objavu kruha kao hrane za život vječni. Jednako tako dio dodatka u Iv 21, 15-17 gdje je Šimunu Petru povjerena briga za stado preuzima sliku o Isusu Kristu koji je do tada bio pastir svog naroda. Ta je ideja opravdana činjenicom da je bilo nužno ujediniti ivanovsku zajednicu zbog podjela koje će se kasnije očitovati i u Prvoj Ivanovoj poslanici.¹³

Argument u prilog tvrdnji da je Iv 21 redakcijski dodatak nalazimo ponajprije u činjenici da je Iv 20, 30 nedvojbeno završetak samog spisa. Osim toga, početak još jednog poglavlja riječima »poslije toga« nema smisla, jer je sam spis zaključen. Radnja dodatka izvor je problema. Naime, nakon ukazanja u Iv 20, 19-23 nema literarne naznake u tekstu da će biti još neko ukazanje. Tiberijadsko jezero koje je mjesto novog ukazanja je poprilično udaljeno od Jeruzalema, mjesta posljednjeg ukazanja. Autor dodatka priznaje da nije i autor izvornog spisa. Međutim, sam tekst dodatka se odnosi na cijeli spis i želi obogatiti pristup njegovu sadržaju.

Naglašujući ljubljenog učenika kao autora evanđelja redaktor želi potvrditi značaj samog teksta. Kroz evanđelje Petar se provlači kao autoritet: među apostolima prvi je pozvan, Isus mu povjerava novu ulogu koja se očituje kroz novo ime, prvi govori u zboru dvanaestorice. Čini se da tekst dodatka datira nakon smrti ljubljenog učenika, što je bio veliki gubitak za ivanovsku zajednicu. U takvoj situaciji naglašavanje uloge Petra kao stupa Crkve daje stabilnost zajednici nakon gubitka. To je novi pogled na shvaćanje cijelog Ivanovog evanđelja za ivanovsku zajednicu.

1.3. IV 21 I SINOPTIČKA TRADICIJA

Iv 21 u različitim točkama pokazuje poznavanje sinoptičke tradicije. U nastavku donosimo neke od najznačajnijih elemenata.¹⁴

¹³ Usp. R. E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, 358-359.

¹⁴ Slijedimo analizu M. MARCHESELLI, *Studi sul vangelo di Giovanni. Testi, temi e contesto storico*, Roma, 2016., 95-96.

Prije svega uočavaju se dva podatka o skupini učenika koja se ne nalaze u Iv 1 – 20: prisutnost sinova Zebedejevih i činjenica da je Petar (i drugi učenici zajedno s njim) ribar. Ne iz prethodnih poglavlja, nego isključivo iz pogl. 21 saznajemo da je ivanovski svijet poznavao te elemente.

Širi kontakt između Iv 21 i sinoptičkih tradicija potvrđen je u susretu Uskrsloga sa svojim učenicima u Galileji. Tu tradiciju potvrđuje Mk 16, 7 i u detaljnijoj verziji Mt 28, 7.10.16-20.¹⁵

Lukina izvješća o ukazanjima Uskrsloga (pogl. 24) pružaju još više značajnih poveznika s Iv 21: motiv neprepoznavanja Uskrsloga od strane njegovih učenika nalazi se i u Lukinu izvješću o dvojici učenika na putu u Emaus (Lk 24, 13-35), a blagovanje Uskrsloga s učenicima u dvije različite forme nalazi se u Lk 24, 30.35 i u Lk 24, 41-43.

Nadalje, uočavaju se sličnosti Iv 21, 1-14 s tekstom iz Lukina evanđelja koji on donosi kao dio Isusova djelovanja prije uskrsnuća (5, 1-11). Tekstovi odišu sljedećim paralelama: neuspješni ribolov noću, Isusova uputa za ponovno bacanje mreže, 153 ulovljene ribe, neraskinuta mreža i Petrova dominacija u sceni. Tako uočavamo da opaske iz r. 1 i r. 14 povezuju Uskrslog s ovim događajem, kao i redovitu situaciju neprepoznavanja Uskrsloga (rr. 4.9.12). Danas se zastupa teza da je takav tekst nastao na osnovu poznavanja usmene predaje o ukazanju na Tiberijadskome jezeru u kojoj je postojao i element neprepoznavanja Uskrsloga. Sam redaktor je naknadno uporabio jedno znamenje iz istog izvora iz kojeg je i evanđelist crpio i tako osnažio autentičnost dodatka. Događaj čudesnog ulova ribe bio je najprikladniji jer Petar ima veliki značaj u samom događaju. To Petrovo veliko značenje redaktoru je bilo od velike pomoći jer upravo je ono poveznica s tekstom u kojem Uskrsli daje Petru prvenstvo.¹⁶

Manju, ali ne beznačajnu poveznicu otkrivamo i u činjenici da Luka uporabljuje pastoralni rječnik za opisivanje poslanja Crkve. Riječ je o glagolu *poimainō* – »pâsti«¹⁷ iz Iv 21, 16 koji se nalazi i u Dj 20, 28.

¹⁵ Poslanje koje Uskrsli povjerava Petru a koje Iv 21, 15-17 pripovijeda prema ivanovskom stilu i teologiji, često se povezuje s riječju koju Isus upućuje Petru nakon ispovijesti u Cezareji Filipovoj (Mt 16, 17-19). Usp. R. E. BROWN, *Giovanni*, 1375-1376.

¹⁶ Usp. I. DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, Zagreb, 2012., 361-362.

¹⁷ R. AMERL, *Grčko-hrvatski rječnik Novoga zavjeta*, Zagreb, 2000., 147.

Od velikog je interesa i činjenica da se terminologija o ukazanjima Uskrsloga, koja je posebnost pogl. 21 u odnosu na prethodno poglavlje o Isusovu uskrsnuću, nalazi i u Lukinom djelu i u takozvanom Markovom dodatku, osim u Matejevu evanđelju. U Dj 10, 40 Isusova ukazanja njegovim učenicima prije uzašašća na nebo opisana su riječima *emfanē genesthai* – »dade mu da se očituje«, a u Lk 24, 31 prestanak ukazanja Uskrsloga učenicima na putu u Emaus opisano je riječju *afantos* – »iščeznu«. Takozvani Markov dodatak više puta govori o Uskrsnom koji se ukazuje: u Mk 16, 12.16 nalazimo glagol *faneroō* – »ukazati«, »objaviti«, »očitovati«¹⁸ u identičnom obliku kao i u Iv 21, 14 (*efanerōthē*); u Mk 16, 9 pasivnim oblikom glagola *fainō* opisano je ukazanje Mariji Magdaleni (*efanē*). U Mt 27, 53 glagol *efaizō* opisuje ukazanja pravednika koji su uskrsnuli zahvaljujući Isusovoj smrti. Uporaba glagola *faneroō* u Iv 21 u opisivanju ukazanja Uskrsloga očituje se, s jedne strane kao preuzimanje vrlo drage kategorije ivanovske teologije koju je autor već koristio u pogl. 1 – 20 i s druge strane kao preuzimanje terminologije zajedničke neivanovskim kršćanskim ambijentima. Uporaba toga rječnika samo je jedna značajka puno šireg zanimanja za tradicije koje proizlaze iz drugih kršćanskih područja.¹⁹

1.4. IV 21 I IVANOVSKA TRADICIJA

Kao što smo prethodno vidjeli Iv 21 sadrži mnoge paralele sa sinoptičkom tradicijom. Međutim, u njemu nalazimo i nemali broj tipično ivanovskih tema i motiva. No, dakako ne radi se o izoliranom slučaju. Naime, u Ivanovu evanđelju umetnut je novi materijal s ciljem reinterpetacije i aktualizacije već postojećeg materijala. Riječ je o sljedećima: proslov Iv 1, 1-18; pogl. 6; pogl. 15 – 17 i pogl. 21.²⁰

U vrijeme u kojemu je napisano pogl. 21 već je postojala ivanovska tradicija koja je imala normativni karakter. Ta je tradicija već bila zapisana. Naime, u Iv 20, 30 nalazimo izraz: »U ovoj knjizi« koji potvrđuje postojanje pisanoga teksta. Način na koji je pogl. 21 umetnuto na mjesto na kojemu se danas nalazi, uzrokovano je sljedećom činjenicom: normativna tradicija već je zapisana i autor pogl. 21 nalazi se pred tim tekstom. U Iv 6; 15 – 17 i 21 nalazimo se, dakle, pred umetanjem materijala u određenu točku narativnog tijeka, koji ne namjerava mijenjati već postojeći tekst i koji se kao

¹⁸ R. AMERL, *Grčko-hrvatski rječnik Novoga zavjeta*, 186.

¹⁹ M. MARCHESELLI, *Studi sul vangelo di Giovanni*, 96.

²⁰ *Isto*, 101.

takav ograničava samo na umetanje. Izostavljajući ta poglavlja dobili bismo veću linearnost izvještaja.²¹

Proslov (1, 1-18) malo je složeniji, jer se u usporedbi s prethodno navedenim poglavljima ne može govoriti o poteškoći u narativnoj sekvenci. U ovom slučaju proslov je stavljen na početak teksta, a ne umetnut unutar njega. Štoviše, na literarnoj jednako kao i na teološkoj razini može se pokazati da su Proslov i Evanđelje smješteni na različitim razinama. Proslov ne predstavlja ni prvi izvještaj Evanđelja, niti sažetak ili teološki zaključak. On ima ulogu uspostave hermeneutičkog okvira unutar kojega je potrebno čitati Evanđelje. Proslov, dakle, pojašnjava glavne motive i teme te značenje teksta prije početka samog pripovijedanja.

Navedena četiri primjera koja smo ukratko naveli na jasan i nedvojben način pojašnjavaju hipotezu o postojanju već napisanog teksta, u odnosu prema kojemu redaktor ne posjeduje autoritet nutarnje izmjene već postojećeg teksta, nego svoje djelovanje ograničava samo na dodavanje drugih poveznih elemenata.²² S obzirom na njegov identitet zajedno s R. E. Brownom smatramo da je riječ o jednom od Ivanovih učenika koji je pripadao istoj misaonoj struji kojoj je pripadao i evanđelist i koji je više želio dopuniti Evanđelje, negoli mijenjati njegov sadržaj. Vjerojatno je redaktor ovdje uvrstio antički materijal koji nije bio uvršten u prvo izdanje Evanđelja, uključujući izvještaj o prvom Isusovom ukazanju Petru nakon uskrsnuća.²³

1.5. UZROCI I OKOLNOSTI UMETANJA IV 21 U EVANĐELJE

Posljednje pitanje koje nam se nameće u svezi Iv 21 su uzroci i okolnosti njegova umetanja u Evanđelje. Činjenice da materijal o kojemu smo prethodno govorili potječe iz ivanovske tradicije iz koje je crpio i evanđelist i da su obojica, i evanđelist i redaktor, pripadali takozvanoj ivanovskoj školi, pojašnjava stilske sličnosti između Evanđelja i pogl. 21. S druge strane činjenica da je materijal 21. poglavlja, u njegovoj završnoj formi, oblikovao pisac koji nije bio evanđelist pojašnjava stilske razlike.

²¹ *Isto*, 102.

²² *Isto*.

²³ R. E. BROWN, *Giovanni*, 1365.

U tom svjetlu, prema R. E. Brownu,²⁴ jedan od važnih motiva za umetanje pogl. 21 bila je želja redaktora da ne izgubi tako važan materijal.

Prema većini autora jedan od motiva bio bi i želja za naglašavanjem posebnih teoloških tema. Primjerice, u ulovu od 153 ribe i u Petrovoj brizi za ovce u prvi plan dolazi tema apostolskog poslanja koje će mnoge privesti k Isusu i koje bi ih držalo ujedinjene u zajednici. Činjenica da Petar zauzima izuzetno važno mjesto u sceni o ribolovu i u dijalogu koji je uslijedio nakon objeda (Iv 21, 15-18) neki su mislili da je redaktor želio privući pozornost na Petrovu ulogu i poslanje nakon zatajenja i na njegovo prvenstvo u Crkvi. Prema drugim autorima, na temelju povezanosti između Petra i ljubljenog učenika u redcima 7 i 20-23 redaktor je umetanjem ovog poglavlja želio pojasniti položaj dvojice učenika u Crkvi.²⁵

Prema E. Ruckstuhlu razlog pogl. 21 bilo bi davanje na važnosti Evanđelju unutar zajednica koje su bile poslušne Petru, u trenutku u kojemu je ivanovskim zajednicama prijetio nestanak, nakon kriza koje su ju pogodile, a koje su posvjedočene u 1 Iv, i u kojemu su se pravovjerni kršćani ivanovskih zajednica pridružili »velikoj crkvi« želeći pod svaku cijenu sačuvati vlastito evanđelje.²⁶ J. Zumstein smatra da smo u fazi stabilizacije ivanovske zajednice i da bi pogl. 21 odgovorilo na potrebe ozakonjena osobnog podrijetla, priznajući istovremeno i Petrove zajednice. Drugim riječima, nakon smrti ljubljenog učenika, svog utemeljitelja, zajednica si je počela postavljati pitanja o priznanju vlastite tradicije i truditi se dokazati svoju valjanost, pozivajući se na poznatu osobu.²⁷ Zajedničko svim tim rekonstrukcijama je činjenica da ivanovska zajednica shvaća da su joj potrebne druge zajednice – one koje proizlaze od Petra – stoga traži i pruža prepoznavanje vlastitog tradicionalnog materijala.²⁸

Petrovo poslanje pastira ovaca, njegova mučenička smrt, uloga ljubljenog učenika, njegova smrt, povezanost između sadašnjeg i budućeg dolaska, sve su to pitanja koja

²⁴ Isto.

²⁵ Isto, 1366.

²⁶ E. RUCKSTUHL, Zur Aussage und Botschaft von Johannes 21, u: R. SCHNACKENBURG, J. ERNST, J. WANKE (ur.), *Die Kirche des Anfangs*. Fs. H. Schürmann, Leipzig, 1977., 339-362.

²⁷ J. ZUMSTEIN, La rédaction finale de l'évangile selon Jean (à l'exemple du chapitre 21), u: J.-D. KAESTLI, J.-M. POFFET, J. ZUMSTEIN (ur.), *La communauté johannique et son histoire. La trajectoire de l'évangile de Jean aux deux premiers siècles*, Genève, 1990., 207-230.

²⁸ M. MARCHESELLI, *Studi sul vangelo di Giovanni*, 110.

upućuju na odnose ivanovske kršćanske zajednice s crkvama općenito. U svakom slučaju Iv 21 je poglavlje ekleziološkog karaktera. Naime, Iv 21 upućuje na relevantne teme u vremenu od ukazanja Uskrsloga (Iv 21, 1.14) do njegova drugog dolaska (Iv 21, 22.23), tj. u vremenu Crkve. Ako je zanimanje za Crkvu snažnije nego u drugim dijelovima Evanđelja, ono predstavlja razvoj onoga što je u Evanđelju barem navedeno, više negoli uvođenje Evanđelju strane i čak suprotne teme.²⁹

²⁹ R. E. BROWN, *Giovanni*, 1366-1367.

2. Egzegetsko-teološka analiza Iv 21

2.1. DELIMITACIJA I LITERARNI KONTEKST Iv 21

Delimitaciju Iv 21 možemo odrediti bez poteškoća budući da je, kako smo vidjeli u prvom poglavlju, riječ o kasnijem dodatku. Naime, nakon prvog zaključka u Iv 20, 30-31: »Isus je pred svojim učenicima učinio i mnoga druga znamenja koja nisu zapisana u ovoj knjizi. A ova su zapisana da vjerujete: Isus je Krist, Sin Božji, i da vjerujući imate život u imenu njegovu.«³⁰ u Iv 21, 1-25 autor prikazuje Isusovo ukazanje učenicima na Tiberijadskom jezeru.

Navedeni zaključak kojim završava Ivanovo evanđelje doista može biti argument da je Isus djelovao i činio više nego što je zapisano, ali ovaj završetak ima veći značaj od čisto literarne forme kraja spisa. U njemu se nalaze za Ivana važni pojmovi: »znamenja« (grč. *semeia*), »vjerovati« (grč. *pisteuein*) i »život« (grč. *zoe*). U njima Ivan otkriva da je cilj njegovog evanđelja vjera. On nije želio napisati neutralni spis o Isusu, nego mu je želja obraćenje čitatelja i spasenje po vjeri u Isusovo ime. Za Ivana vjera nije vjera u nešto apstraktno, nego vjera da je Bog djelovao u Isusu Kristu. Spis nastaje kao Ivanovo svjedočanstvo o tome.

Učestali pozivi na vjeru u cijelom Evanđelju specifični su po tome što je u središtu toga poziva sam Isus. Poprilično je jasan naglasak da je takva vjera uvjet za spasenje, a tada se zapaža i poseban odnos Isusa i Oca. Novost koju donosi četvrto evanđelje jest ta da su naslovi, koji su prije bili pridržani transcendentnoj zbilji Boga, sada primijenjeni na Boga koji je uzeo tijelo i postao čovjeku sličan u svemu osim u grijehu.³¹ To se očituje u sintezi kristoloških naslova »Krist« i »Sin Božji«. Naime, Židovi toga vremena nisu mogli zamisliti da će Mesija biti povezan s Ocem na način kako je to bio Isus. Ta dva kristološka naziva iskazuju najveću moguću počast Isusovoj osobi u kojoj Ivan vidi utjelovljenje samoga Boga. Zbog toga dostojanstva, moguće je da Isus bude Spasitelj kakvim ga Ivan predstavlja i da kao takav ljudima daruje život vječni.³²

³⁰ Slične zaključke nalazimo i u Starom zavjetu. Primjerice u Sir 43, 27: »Ma koliko da dodamo, ne bismo završili; jednom riječju: On je sve!« i u 1 Mak 9, 22: »Ostala Judina djela, njegovi ratovi, junaštva koja je izvršio i dokazi njegove slave nisu zapisani jer ih bijaše u obilju«.

³¹ Usp. I. DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 358.

³² L. MORRIS, *Evanđelje po Ivanu*, Daruvar, 1997., 682-683.

Da je u Iv 21, 1-25 riječ o početku novoga izvješća govori nam jasna promjena mjesta radnje. U prethodnom ukazanju učenicima, no ovaj puta i u Tominoj nazočnosti, iako autor navodi mjesto radnje govoreći: »bijahu njegovi učenici opet unutra, a s njima i Toma. Vrata bijahu zatvorena.« (Iv 20, 26) čitatelj ne zna sa sigurnošću na kojem su se točno mjestu učenici nalazili. No vrlo vjerojatno možemo zaključiti da su se nalazili u Jeruzalemu.

S obzirom na prethodno izvješće u Iv 21, 1 uočavamo jasnu promjenu mjesta radnje koju autor opisuje sljedećim riječima: »Poslije toga Isus se ponovno očitova učenicima na Tiberijadskome moru«. Učenici se dakle ne nalaze više u Jeruzalemu, mjestu Isusove muke i smrti, nego u Galileji, mjestu Isusova javnog djelovanja, točnije na Tiberijadskome moru. Osim toga izraz »poslije toga« (grč. *meta tauta*) nije vremenska odrednica, nego ima ulogu većeg narativnog prekida, tipičnog za Evanđelje po Ivanu, koji označava kraj velike cjeline.³³

U svezi promjene aktera radnje, koja je jedna od značajnijih kriterija u delimitaciji teksta, nailazimo na određene poteškoće. Naime, uspoređujući Iv 20, 19-27 i 21, 1-14 uočavamo da autor u oba izvješća ne donosi konkretan popis imena nazočnih učenika. U Iv 20, 19 nalazimo: »dok su učenici u strahu od Židova«, a u Iv 20, 24.26 uz učenike posebno se navodi Toma: »Ali Toma zvani Blizanac, jedan od dvanaestorice, ne bijaše s njima kad dođe Isus. I nakon osam dana bijahu njegovi učenici opet unutra, a s njima i Toma.« Potom u Iv 21, 2 autor navodi poimence nazočnost sljedećih učenika: »Bijahu zajedno Šimun Petar, Toma zvani Blizanac, Natael iz Kane Galilejske, zatim Zebedejevi i još druga dva njegova učenika«.

Ono što je identično u završetku jednog i u početku drugog izvješća je književni rod. Naime, i jedno i drugo izvješće pripadaju književnoj vrsti ukazanja te je središnja tema oba izvješća vjera utemeljena na osobnom iskustvu susreta s Uskrsnim.

Završetak 21. poglavlja čine redci 24-25: »Taj učenik za ovo svjedoči i ovo napisa. I znamo da je istinito svjedočanstvo njegovo. A ima još mnogo toga što učini Isus i kad bi se sve redom popisalo, sav svijet, mislim, ne bi obuhvatio knjiga koje bi se napisale.«. Ti redci ujedno su i kanonski završetak Ivanova evanđelja. Njegova specifičnost očituje se u činjenici da u njemu Isus postavlja ključne elemente za budućnost zbora apostola.

³³ Usp. S. FUŽINATO, M. GRILLI, *Riječ Božja u ljudskom jeziku*, 109.

Nakon blagovanja na Tiberijadskom moru, Petar u poniznosti prima prvenstvo koje mu Isus povjerava objavljujući mu put u budućnosti i uređujući njegov odnos s ljubljenim učenikom (Iv 21, 1-25). Konačni zaključak spisa sadrži dakle dva važna elementa: u r. 24 potvrdu autoriteta cijelog spisa i u r. 25 završetak spisa kakav već imamo u Iv 20, 30-31.

S obzirom na literarni kontekst nalazimo se na kraju Evanđelja. Prema većini autora, nakon prolova (1, 1-18), Ivanovo evanđelje dijeli se na dva dijela: Knjigu znakova (1, 19 – 12, 50) i Knjigu proslave (13, 1 – 20, 31).³⁴ Iv 21, 1-25 pripada dakle knjizi Proslave koja započinje Isusovom posljednjom večerom zajedno sa svojim učenicima i njegovim oproštajnim govorom. Temeljno obilježje tih događaja je nerazumijevanje učenika spram onoga što Isusu čini i govori. Apsurdno, čini se da je jedino Juda Iškariotski znao što čini i što se događa.

U događajima muke i smrti autor prikazuje Isusa kao onog koji dominira i vlada situacijom,³⁵ a prati ga Petar koji je hrabar samo u situacijama kada je Isus u njegovim očima nadmoćan nad neprijateljima. U svim ostalim situacijama, Petar se boji svjedočiti za Isusa. Činjenica koja daje poseban značaj misteriju muke i smrti Isusa Krista jest da se radnja u poglavljima 13 – 19 odvija u vrijeme pripreve za židovski blagdan Pashe.³⁶ Kolektivni lik Židova i dalje ima negativnu konotaciju, jer su i prije Pilatove presude odlučili da Isus mora umrijeti čak i po cijenu da se umjesto njega na slobodu pusti razbojnik Baraba. Uz to, Židovima se žuri da se što brže uklone tijela s križeva, jer dolazi blagdan Pashe. Uočavamo da se za njih radi o običnom izvršenju smrtne kazne. Potporu pod križem Isus dobiva samo od žena, koje su u ono vrijeme imale minimalni društveni značaj,³⁷ i od ljubljenog učenika.

Na uskrsno jutro (Iv 20, 1-10), Petar i ljubljeni učenik, na poziv Marije Magdalene, trče na grob i ušavši u nj ne nalaze Isusovo mrtvo tijelo, te se zbunjeni vraćaju kući. Za razliku od učenika, Marija Magdalena koja proživljava osobnu tragediju smrti njezinog

³⁴ Usp. D. J. HARRINGTON, B. V. VIVANO, R. J. KARRIS., R. J. DILLON, P. PERKINS (ur.), *Komentar evanđelja i djela apostolskih*, 541-545.

³⁵ Iv 18, 4.11.19-24; 19, 11.28.30.

³⁶ Usp. A. POPOVIĆ, *Novozavjetno vrijeme. Povijesno-političko i religiozno-kulturno ozračje*, Zagreb, 2007., 210-211.

³⁷ C. M. BREYFOGLE, The Social Status of Woman in the Old Testament, u: *The Biblical World* 35(1910.)2, 106-116., ovdje 110.

Gospodina, vraća se na grob gdje će joj se ukazati Uskrsli Gospodin (Iv 20, 11-18). Učenici, unatoč navještaju i svjedočanstvu Marije Magdalene da je Isus uskrsnuo, i dalje su zatvoreni u strahu od Židova. Tek osobni susret s Uskrslim u njima će pobuditi radost i hrabrost svjedočenja. Ono što je ključno za vjeru učenika, a kasnije i Tome, jest spoznaja da je nekada raspeti Isus sada uskrsli Isus.³⁸

2.2. STRUKTURA IV 21

Iv 21 autori su strukturirali na različite načine. Analizirajući narativne, sintaktičke i semantičke elemente koje je autor uporabio u oblikovanju izvješća pokušat ćemo odrediti strukturu Iv 21. Izvješće o ukazanju uskrsloga kod Tiberijadskog mora autor započinje kratkim uvodom (r. 1) u kojemu prikazuje mjesto radnje: Tiberijadsko more. Izrazima *meta tauta* – »poslije toga« i *palin* – »ponovno« autor povezuje Iv 21 s prethodnim Isusovim ukazanjima. No, za razliku od prethodnih ovo je prvo ukazanje Uskrsloga izvan Jeruzalema. Zanimljivo je uočiti da u samo jednom retku autor čak dva puta uporabljuje glagol *efanerōsen* – »očitova se«.

Redci 2-3 tvore prvu scenu u kojoj su glavni protagonisti učenici među kojima autor posebnu pozornost i ulogu pridaje Petru. Riječ je o vremenu nakon Isusova uskrsnuća i pomalo je iznenađujuće da se učenici nakon ukazanja Uskrsloga vraćaju svom prijašnjem načinu života kao da se ništa nije dogodilo. Neki od učenika koji su nazočili posljednjem ukazanju Uskrsloga (Iv 20, 19-29), svjedoci su i ovog ukazanja. No, problem je što u izvješćima o ukazanju Uskrsloga učenicima (Iv 20) autor ne donosi cjelovit popis imena učenika. Za razliku od prethodnog izvješća u kojemu je glavni protagonist bio Isus u Iv 21, 2-3 Šimun Petar preuzima inicijativu te odlazi ribariti. Zajedno s njim odlaze i drugi učenici: Toma zvani Blizanac, Natanael iz Kane Galilejske, Zebedejevi i još druga dva njegova učenika.

Nakon bezuspješnog ribolova izrazom *prōias de ēdē genomenēs* – »Kad je već svanulo« (r. 4), koji podsjeća na Iv 20, 1: *prōi skotias eti ousēs* – »rano ujutro, još za mraka«, autor započinje drugu scenu, privlačeći tako čitateljevu pozornost. Za razliku od prve u ovoj sceni Isus preuzima inicijativu: *estē Iēsous eis ton aigialon* – »stade Isus na kraju«. U redcima 5-14 uočavamo tipičnu strukturu čuda:

a) Konstatacija problema (r. 5)

³⁸ I. DUGANDŽIĆ, *U radosti naviještene riječi*, Zagreb, 2006., 66-71.

- b) Isusova naredba (r. 6a)
- c) Izvršavanje naredbe (r. 6b)
- d) Realizacija čuda (r. 6b)
- e) Ispovijest vjere u Isusa (r. 7).

I to čudo, poput prethodnih čudesnih ukazanja Uskrsloga, imalo je za cilj vjeru u Isusovo uskrsnuće od mrtvih. Autor naglašuje bogat ulov ribe dvostrukim opisom u redcima 6: »Baciše oni i više je ne mogoše izvući od mnoštva ribe« i 11: »Nato se Šimun Petar popne i izvuče na kraj mrežu punu velikih ribâ, sto pedeset i tri. I premda ih je bilo toliko mreža se ne raskinu.« Pripravljanje kruha i ribe je ivanovska tradicija prema kojoj se Isus pojavljuje na objedima koji imaju euharistijsku simboliku (usp. Iv 6).³⁹ O tome nedvojbeno svjedoči i r. 13: »Isus pristupi, uze kruh i dade im, a tako i ribu.« U odnosu na prvu scenu potrebno je uočiti i promjenu nutarnjeg stanja Isusovih učenika. Naime, scena započinje autorovom konstatacijom: »ali učenici nisu znali da je to Isus« (r. 4), a završava potpunim preokretom: »Znali su da je Gospodin« (r. 12). Petar je i dalje jedan od najznačajnijih protagonista. U Iv 21, 4-14 dominiraju glagoli u imperativu: *balete* – »bacite«, *enegkate* – »donesite« i *deute aristēsate* – »hajde, doručkujte«. Za ivanovsku zajednicu, ta je scena iznimno važna. Ukoliko prihvatimo da je četvrto evanđelje napisano za Židove i judeo-kršćane koji su živjeli u okolici Mediterana, implikacije za posao i život su mnogostruke. Oni su bili dobro upoznati sa svim detaljima scene, jer za njih ta scena predstavlja svakodnevni život.⁴⁰

Vremenskom indikacijom *hote oun ēristēsan* – »nakon doručka« započinje treća scena (rr. 15-19) u čijem su središtu dijalog između Isusa i Petra oblikovan Isusovim trostrukim pitanjem i Petrovim trostrukim odgovorom koji nedvojbeno upućuje na Petrovu izdaju. U prva dva pitanja Isus uporabljuje glagol *agapaō* – »ljubiti« (rr. 15 i 16), a Petar glagol *fileō* – »voljeti« (r. 15). U trećem pitanju uočavamo promjenu. Naime, u njemu za razliku od prethodna dva Isus uporabljuje glagol *fileō* – »voljeti« umjesto *agapaō* – »ljubiti« (r. 17). U r. 18 susrećemo tipično ivanovski izraz koji Isusovim riječima daje svečan prizvuk: *amēn, amēn legō soi* – »Zaista, zaista kažem ti«. Scena završava Isusovim riječima: *akolouthēi moi* – »Idi za mnom!« što je uobičajena

³⁹ R. E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, 352.

⁴⁰ Usp. M. CURTIS, H. SCOTT, *Ignatius Catholic Study Bible. New Testament*, San Francisco, 2010., 625.

formulacija za nekog pojedinca da ga nasljeđuje.⁴¹ U tom slučaju riječ je o pozivu na nasljedovanje u mučeničkoj smrti.

U četvrtoj sceni (rr. 20-23) autor prikazuje dijalog između Isusa i Petra o sudbini ljubljenog učenika. Ta scena započinje opisom Petrove reakcije: »Petar se okrene i opazi da ga slijedi onaj učenik kojega je Isus ljubio i koji se za večere bijaše privio Isusu uz prsa i upitao ga: 'Gospodine, tko će te to izdati?'« (r. 20). U središtu te scene Petrovo je pitanje: »Gospodine, a što s ovim?« (r. 21). Zanimljivo je uočiti da u ovoj sceni autor ne donosi ni jednu riječ ljubljenog učenika.

Redci 24-25 tvore zaključak dvadeset i prvog poglavlja. Teolozi nisu suglasni je li riječ o potvrdi autentičnosti cijelog Evanđelja ili samo dodatka.⁴² U prilog osobnom svjedočanstvu je uporaba glagola *martireō* koji kod Ivana označava svjedočenje na temelju osobnog znanja ili vjere.⁴³ Pojmovima *ho martyrōn* – »svjedoči« i *hē martyria* – »svjedočanstvo« autor, dakle, naglašuje autentičnost svjedočanstva ljubljenog učenika, svjedoka i očevica. Svojevrsni je to način da se zatvori cjelina Isusovog javnog djelovanja čiji opis počinje u Iv 1, 19 riječima: »A evo svjedočanstva Ivanova.« Tekst završava uobičajenom hiperbolom o Isusovoj svemoći, koja je varijacija prethodnog zaključka iz Iv 20, 30-31: »Isus je pred svojim učenicima učinio i mnoga druga znamenja koja nisu zapisana u ovij knjizi. A ova su zapisana da vjerujete: Isus je Krist, sin Božji, i da vjerujući imate život u imenu njegovu.«

U svjetlu prethodne analize Iv 21 možemo strukturirati na sljedeći način:

Narativni uvod (r. 1)

- ¹ Poslije toga očitova se Isus
ponovno učenicima
na Tiberijadskome moru.
Očitova se ovako:

Prva scena: Ribolov (rr. 2-3)

- ² Bijahu zajedno Šimun Petar,
Toma zvani Blizanac,
Natanael iz Kane Galilejske,
zatim Zebedejevi i još

⁴¹ Usp. Mk 10, 21; Mt 19, 21; Lk 18, 22.

⁴² Usp. L. MORRIS, *Evanđelje po Ivanu*, 700-701.

⁴³ Usp. B. MRAKOVČIĆ, Vjera i svjedočanstvo u Ivanovu evanđelju, u: *Riječki teološki časopis* 19(2011.)1, 5-36., ovdje 16.

3 Kaže im Šimun Petar: »Idem ribariti.«
Rekoše: »Idemo i mi s tobom.«

Izadoše i udoše u lađu,
ali te noći ne uloviše ništa.

4 Kad je već svanulo,
stade Isus na kraju,
ali učenici nisu znali da je to Isus.

5 Kaže im Isus: »Dječice, imate li što za prismok?«
Odgovoriše mu: »Nemamo.«

6 A on im reče: »Bacite mrežu na desnu stranu lađe
i naći ćete.«

7 Tada onaj učenik kojega je
Isus ljubio kaže Petru: »Gospodin je!«
Kad je Šimun Petar čuo
da je to Gospodin,
pripaše si gornju haljinu,
jer bijaše gol, te se baci u more.

9 Kad iziđu na kraj,
ugledaju pripremljenu žeravicu
i na njoj pristavljenu ribu i kruh.

¹¹ Nato se Šimun Petar
popne i izvuče na kraj
mrežu punu velikih riba,
sto pedeset i tri.
I premda ih je bilo toliko,
mreža se ne raskinu.

I nitko se od učenika
ne usudi upitati ga: »Tko si ti?«
Znali su da je Gospodin.

¹⁴ To se već treći put očitova Isus učenicima pošto uskrsnu od mrtvih.

Treća scena: Petrovo poslanje (rr. 15-19)

- 15 Nakon doručka upita Isus Šimuna Petra: »Šimune Ivanov,
ljubiš li me više nego ovi?«
Odgovori mu: »Da, Gospodine,
ti znaš da te volim!«
- 16 Kaže mu: »Pasi jaganjce moje!«
Upita ga po drugi put: »Šimune Ivanov, ljubiš li me?«
Odgovori mu: »Da, Gospodine,
ti znaš da te volim!«
- 17 Kaže mu: »Pasi ovce moje!«
Upita ga treći put: »Šimune Ivanov, voliš li me?«
- Ražalosti se Petar
što ga upita treći put:
»Voliš li me?« pa mu odgovori: »Gospodine, ti sve znaš!
Tebi je poznato da te volim.«
- 18 Kaže mu Isus: »Pasi ovce moje!«
»Zaista, zaista, kažem ti:
Dok si bio mlađi,
sam si se opasivao
i hodio kamo si htio;
ali kad ostariš, raširit ćeš ruke
i drugi će te opasivati
i voditi kamo nećeš.«
- 19 A to mu reče nagovješćujući kakvom
će smrću proslaviti Boga. Rekavši to doda: »Idi za mnom!«

Četvrta scena: Sudbina ljubljenog učenika (rr. 20-23)

- 20 Petar se okrene i opazi da ga slijedi
onaj učenik kojega je Isus ljubio
i koji se za večere bijaše
privio Isusu uz prsa i upitao ga:
»Gospodine, tko će te to izdati?«
- 21 Vidjevši ga, Petar kaže Isusu: »Gospodine, a što s ovim?«
22 Odgovori mu Isus: »Ako hoću da on ostane dok
ne dođem, što je tebi do toga?
Ti idi za mnom!«
- 23 Stoga se pronese među
braćom glas da onaj učenik
neće umrijeti. No Isus mu nije rekao:
»Neće umrijeti«, nego:
»Ako hoću da on ostane dok ne dođem,
što je tebi do toga?«

Zaključak (rr. 24-25)

- 24 Taj učenik za ovo svjedoči i ovo napisao.
I znamo da je istinito svjedočanstvo njegovo.
- 25 A ima još mnogo toga što učini
Isus i kad bi se sve redom popisalo,
sav svijet, mislim, ne bi obuhvatio
knjiga koje bi se napisale.

2.3. EGZEGETSKO-TEOLOŠKA ANALIZA IV 21

2.3.1. Narativni uvod (r. 1)

Glagol »očitova se« (grč. *faneroō*) sve do ovoga mjesta ne uporabljuje se u evanđeljima za opis ukazanja uskrslog Isusa. Taj se glagol iznimno rijetko nalazi kod sinoptika,⁴⁴ a u četvrtom evanđelju ima ulogu Božje objave po Isusu.⁴⁵ U ovom izvješću radi se o nečemu dubljemu i višemu od Isusove tjelesne pojave. U tom glagolu sadržana je glavna tema 21. poglavlja.⁴⁶

Odabir Tiberijadskog mora kao mjesta ukazanja sadrži mnoge implikacije. Drugi naziv je Galilejsko jezero. Ono je središte Isusovog djelovanja i jedno od najljepših mjesta u Svetoj Zemlji, a Isus se više puta povlačio u okolicu tog jezera na molitvu. Oblikom podsjeća na harfu, pa je zbog toga dobilo hebrejski naziv *Kineret*. Kod evanđelista Luke naziva se »Genezaretsko jezero«, a ime dolazi od ravnice *Ginesar*. Samo u Evanđelju po Ivanu susrećemo naziv Tiberijadsko more, koji potječe iz sredine prvog stoljeća, od naziva obalskog grada Tiberijade. Naziv »more« može biti paralela s Mediteranom koji vodi do središta poganstva kojem se treba navijestiti evanđelje.⁴⁷

Klima jezera je takva da su česte oluje koje se iznenada obruše na jezero. U okolini jezera su trgovačka naselja, pa su njegovi stanovnici često bili Isusovi slušatelji. Najpoznatije mjesto na sjeveru jezera je Kafarnaum. U njemu su se nalazili carinarnica (usp. Mt 9, 9), vojna postaja (usp. Mt 8, 5-9), Petrova kuća (usp. Mk 1, 21.29) i poznata sinagoga (usp. Lk 4, 31; Iv 6, 59).⁴⁸ Ipak, neki bibličari zastupaju mišljenje da se u Evanđelju po Ivanu zemljopisne odrednice ne smiju gledati zasebno od značaja koje im pridaju sinoptici. Budući da se često smatra da je Ivanovo evanđelje dopuna sinoptičkih, isto načelo vrijedi i za zemljopis. Dakle, možemo zaključiti da to mjesto ima daleko veće značenje nego što to sam evanđelist donosi.⁴⁹

Prema mnogim izvješćima Isus je javno djelovao upravo na tom jezeru. Primjerice na tom području je izagnao zlođuha (Mt 8, 28-34), pozvao prvu četvoricu učenika (Mt 4,

⁴⁴ Usp. Mk 4, 22; 16, 12. 14.

⁴⁵ Usp. Iv 1, 31; 2, 11; 3, 21; 7, 4; 9, 3; 17, 6.

⁴⁶ Usp. F. J. MOLONEY, *Love in the Gospel of John*, Grand Rapids, 2013., 250-251.

⁴⁷ Usp. A. POPOVIĆ, *Novozavjetno vrijeme. Povijesno-političko i religiozno-kulturno ozračje*, 32.

⁴⁸ Usp. *Isto*, 40-41.

⁴⁹ Usp. M. CURTIS, H. SCOTT, *Ignatius Catholic Study Bible*, 627.

19; Mk 1, 17, Lk 5, 10), ispriповjedio prispodobu o sijaču i sjemenu (Mt 13). Ono je posebice poznato po čudesnom ribolovu (Mt 17, 27; Lk 5, 1-11).⁵⁰

2.3.2. Ribolov (rr. 2-3)

Ribolov je bio svakodnevni posao Petra i Zebedejevih sinova prije Gospodinovog poziva. Često se povratak učenika starom zanimanju promatra kao čin napuštanja navještenja evanđelja. Tu tvrdnju autori temelje na Petrovoj izjavi: »Idem ribariti« (Iv 21, 3), u kojoj ne vide odluku donesenu u jednom trenutku, nego temeljnu odluku za povratak na stari život. U prilog toj tvrdnji navode i Isusovo kasnije pitanje: »Ljubiš li me više nego ovi?« (Iv 21, 15) pitajući se je li njegova ljubav za Isusa veća od njegove ljubavi prema poslu koji obavlja.⁵¹ Isus im je zapovjedio da budu »ribari ljudi« (usp. Mk 1, 17). Stoga su apostoli trebali sve ostaviti, pa i svakodnevni posao i naviještati Isusovo uskrsnuće. U dijalogu Petra i učenika u ovoj sceni, ti autori vide rezigniranost i razočaranje učenika nakon Isusove smrti.⁵²

Međutim, učenicima je bilo dopušteno koristiti se znanjem i naravnim sposobnostima da bi sebi osigurali egzistenciju. Napuštanje naviještanja bi se dogodilo da su se oni izravno po Isusovoj smrti vratili starom zanimanju i načinu života. Strogo kronološki gledano, oni nisu imali vremena vratiti se starom načinu života, jer ih je Gospodinovo uskrsnuće preduhitriло. Na dan Isusove smrti bili su zauzeti oko njegova ukopa i zbrinjavanja tijela. Sljedećeg dana bila je Subota, u kojoj je bilo zabranjeno raditi, a već sljedećeg jutra Isus je uskrsnuo. Učenicima je dopušteno živjeti samo od evanđelja, ukoliko ih oni kojima naviještaju Radosnu vijest spasenja tjelesno uzdržavaju kao Kristove poslanike.⁵³

Autor s razlogom donosi broj i popis učenika, pa izostavljanje nekih imena nije slučajno. Simbolički gledano broj sedam odabran je kao broj punine. U tom smislu možemo reći da ti učenici predstavljaju sve apostole. U Evanđelju po Ivanu ne nalazimo nigdje popis dvanaestorice, pa je i taj necjeloviti popis na tom tragu. No, potrebno je zamijetiti da u tom popisu autor ne otkriva identitet dvojice učenika. Uzimajući u obzir

⁵⁰ Usp. Sea of Galilee, u: C. A. EVANS (ur.), *The Routledge Encyclopedia of the Historical Jesus*, New York – London, 2010., 557-558.

⁵¹ Usp. R. E. BROWN, *The Gospel according to John (XIII-XXI): Introduction, translation, and notes*, London, 2008., 1068.

⁵² I. DUGANDŽIĆ, *U radosti naviještene riječi*, 72-73.

⁵³ Usp. AUGUSTIN, *Tumačenje Ivanova evanđelja*, Split, 2020., 700-702.

da se kroz cijelo Evanđelje provlači nit nepoznatog identiteta učenika kojeg je Isus ljubio,⁵⁴ čini se da bi on mogao biti jedan od te dvojice. Nakana autora bi mogla biti ta da ljubljani učenik ostane do kraja nepoznat, ali i napomena da je on bio svjedok Isusovog ukazanja.⁵⁵ Ako prihvatimo tezu da su Zebedejevi sinovi Ivan i Jakov, čini se da bi dva neimenovana učenika mogla biti Filip i Andrija, jer se radi o ribarima koji se i ranije zajedno pojavljuju u Ivanovu evanđelju.⁵⁶

Značajno je da je prvi na popisu Šimun Petar. Unatoč izdaji Petar nije izgubio vjeru i još uvijek ima lidersku poziciju u Crkvi.⁵⁷ Ipak, treba uzeti u obzir da u Evanđelju po Ivanu, Petar često ne razumije Isusa. Čak i ime koje mu Isus daje *Kefa* – »stijena«, pojedini autori tumače kao izraz njegova tvrdog i neprilagođenog karaktera. Petar ne shvaća Isusovo pranje njegovih nogu (usp. Iv 13, 8-10), obećava da će život položiti za Isusa, a nakon toga ga izdaje. Vrhunac nerazumijevanja je njegov pokušaj obrane Isusa u Getsemanskom vrtu kada ga Isus mora javno ukoriti (usp. 18, 10-11).⁵⁸

Pojava apostola Tome često označava prekretnicu u događaju o kojem se govori. Takvu praksu prvi put uočavamo u Iv 11, 16 kada se apostol Toma neočekivano našao u središtu radnje izjavljujući: »Hajdemo i mi da umremo s njime!« Riječ je o odlučujućem trenutku u kojemu završava Isusovo javno djelovanje i započinje čas njegove muke, smrti i uskrsnuća. Sljedeći značajni događaj autor prikazuje u Iv 14, 5-6. Za vrijeme posljednje večere nakon navještaja svog povratka Ocu Toma se obraća Isusu sljedećim riječima: »Gospodine, ne znamo kamo odlaziš. Kako onda možemo put znati?« Isus mu odgovara: »Ja sam Put, Istina i Život« (usp. Iv 14, 6). Posljednji takav primjer nalazimo nakon Isusovog uskrsnuća. Budući da Toma nije bio s učenicima za vrijeme Isusovog prvog ukazanja (usp. Iv 20, 19-23) u drugom ukazanju Uskrsli budi vjeru apostola Tome. Na Isusov poziv: »Prinesi prst ovamo i pogledaj mi ruke! Prinesi ruku i stavi je u moj bok i ne budi nevjeran nego vjeran.« (Iv 20, 27) Toma ispovijeda svoju vjeru u Uskrsloga: »Gospodin moj i Bog moj!« (Iv 20, 28). Jedino u tom slučaju Toma je

⁵⁴ Usp. Iv 1, 35; 18, 15; 20, 2.4.8.

⁵⁵ Usp. I. DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 364.

⁵⁶ Usp. R. E. BROWN, *The Gospel according to John (XIII-XXI)*, 1068.

⁵⁷ Usp. *The pulpet commentaries*. Dostupno na: <https://www.studyilght.org/commentaries/eng/tpc/john.html> (4. 5. 2021.).

⁵⁸ Usp. A. DROGE, The Status of Peter in the Fourth Gospel: A Note on John 18:10-11, u: *Journal of Biblical Literature* 109(1990.)2, 307-311., ovdje 308-310. Dostupno na: https://www.jstor.org/stable/3267020?readnow=1&refreqid=excelsior%3A18665fb1b5c1304e5c4d8cc5162492ff&seq=4#page_scan_tab_contents (4. 5. 2021.).

pasivan. No, iako pasivan, drugo mjesto koje mu autor pridaje na popisu učenika, odmah nakon Petra, svjedoči o njegovoj važnosti. U perspektivi ivanovske zajednice i on čini temelj prve Crkve te je svjedok i ovog Isusovog poukrslog ukazanja, što je dokaz njegove ustrajnosti u vjeri i nakon ispovijesti.⁵⁹

Oslovljavanje Natanaela kao nekog iz Kane Galilejske je problematično. Naime, u opisu njegova poziva (Iv 1, 45-50) ne nalazimo informaciju da je podrijetlom iz Kane Galilejske. Mogućnost da je on doista bio iz Kane Galilejske potkrepljuje činjenica da Isus nakon njegova poziva boravi na svadbi u Kani Galilejskoj (usp. Iv 2, 1). Izvan tog teksta, nigdje se u evanđeljima Natanel ne povezuje s Kanom Galilejskom. Sinovi Zebedejevi se u Ivanovu evanđelju ranije nigdje ne spominju. Ukoliko prihvatimo ovaj tekst kao paralelan s Lk 5, 1-11 nema sumnje da se ovdje doista radi o Andriji i Ivanu. Pojedini autori neimenovanje sinova Zebedejevih tumače kao rješenje identiteta ljubljenog učenika. Po tom tumačenju, Ivan ne bi potpuno otkrivao svoj identitet, ali bi naglasio bliskost sebe i njegovog brata s Isusom. Većina rukopisa u ovom popisu učenika ispušta riječ »sinovi« povezujući tako izraz Zebedejevi s izrazom »druga dva učenika«.⁶⁰

Pojedini autori zastupaju tezu da Petar sam odlazi ribariti, ali budući da ne može sam, dolaze mu pomoći i drugi učenici. Činjenica je da Petar ima leadersku poziciju, ali ovdje nije riječ o naredbi, nego o primjeru. Petar svojim pokretom daje inicijativu i ostalim učenicima. Mišljenje je nekih autora da je Petar učinio ono što su i ostali učenici željeli, ali nisu mogli ili nisu imali snage učiniti.⁶¹ Za mediteranske narode onoga vremena bilo je uobičajeno da muškarac ima ulogu predvodnika, heroja ili da na taj način teži muževnim idealima. U tom svjetlu možemo reći da je Petar svojim prednjačenjem u odnosu na ostale učenike, želio pokazati svoju vjernost i odanost Gospodinu.⁶²

Noćno ribarenje bilo je uobičajeno za Galilejsko more. Međutim, ovdje se radi i o duhovnoj pozadini. Čini se da učenici zaboravljaju Isusovu uputu: »Bez mene ne

⁵⁹ Usp. J. THOMASKUTTY, Characterization of Thomas in the Fourth Gospel, u: *HTS Theologiese Studies / Theological Studies* 76(2020.)1, 1-8., ovdje 7-8. Dostupno na: https://www.academia.edu/41995618/CHARACTERISATION_OF_THOMAS_IN_THE_FOURTH_GOSPEL (1. 3. 2021.).

⁶⁰ Usp. R. E. BROWN, *The Gospel according to John (XIII-XXI)*, 1068.

⁶¹ I. ČATIĆ, Isusovo ukazanje kod Tiberijadskog mora, u: *Vjesnik đakovačko-osječke nadbiskupije* 147(2019.)5, 82-84., ovdje 83.

⁶² Usp. C. S. KENNER, *The Gospel of John. A Commentary*, I, Grand Rapids, 2012., 1228.

možete ništa učiniti« (Iv 15, 5). Učenici idu ribariti bez Isusa. Stoga ni ne čudi da je ono bilo bezuspješno.⁶³ Noću ribe borave u većim dubinama, pa bi ribarenje mrežom samo iz jednog čamca bilo vrlo neuspješno. Bez obzira na to, ljudi su i noću ribarili u nadi da će uhvatiti nešto jer su ujutro ulov prodavali na tržnici i tako si osigurali egzistenciju.⁶⁴

2.3.3. Ukazanje uskrsloga i čudesni ulov (rr. 4-14)

Izraz »kad je već svanulo« pozornog čitatelja podsjeća na život patrijarha Jakova i na njegovu borbu s Bogom. Poznata nam je Jakovljeva životna priča obilježena rivalstvom s bratom Ezavom. U tom rivalstvu od iznimne je važnosti Jakovljeva borba s nepoznatim čovjekom, tj. s Bogom. Ključni trenutak te borbe odvija se u zoru: »Jakov ostane sam. I neki se čovjek hrvao s njim dok nije zora svanula« (Post 32, 25). Riječ je o trenutku u kojemu Jakov započinje svoj put obraćenja i spoznaje istine o samome sebi, nakon kojega će mu Bog udijeliti novo ime i blagoslov koji je toliko želio. Motiv svanuća zore kao simbol preokreta i blagoslova života Isusovih učenika ponavlja se i na Tiberijadskom moru.

Kao i u ostalim uskrslim ukazanjima, Isus se pojavljuje iznenada, neočekivano. Osobe kojima se ukazuje, redovito dobivaju neku zadaću ili poslanje. U apokrifnim spisima, sinoptičkim evanđeljima i Iv 20 uočavamo kratke dijaloge između Uskrsloga i njegovih sugovornika. No, dijalog koji analiziramo sadrži proročanstva i zapovijedi, ali je oslobođen jezika mističnosti te u sebi sadrži precizne činjenice koje se tiču budućnosti Petra i ljubljenog učenika.⁶⁵

Činjenica da stoji na obali je simbol mira i stabilnosti koji donosi život nakon uskrsnuća i ujedno je suprotnost životu učenika na moru koji obiluje nemirom i nestalnošću.⁶⁶ Učenici ga ne prepoznaju, iako su dovoljno blizu da čuju njegovo pitanje. On je udaljen i tek je zora svanula što otežava njihovo prepoznavanje, ali je mnogo veća aluzija na tamu u njima, zbog koje ga ne prepoznaju. Čak ni Isusovo oslovljavanje izrazom *paidia* –»dječice«, što je izraz bliskosti, ne pomaže učenicima da ga prepoznaju.⁶⁷ Gotovo isti

⁶³ Usp. F. MARTIN, W. M. WRIGHT, *The Gospel of John*, Grand Rapids, 2017., 578.

⁶⁴ C. S. KENNER, *The Gospel of John*, 1226.

⁶⁵ Usp. R. A. CULPEPPER, *Peter as Exemplary Disciple in John 21:15-19*. Dostupno na: https://www.academia.edu/6943072/Peter_as_Exemplary_Disciple_in_John_21_15_19 (17. 7. 2021.).

⁶⁶ M. CURTIS, H. SCOTT, *Ignatius Catholic Study Bible*, 786.

⁶⁷ Usp. F. J. MOLONEY, *Love in the Gospel of John*, 252.

prikaz neprepoznavanja susrest ćemo i u izvješću o Isusovu ukazanju Mariji Magdaleni (usp. Iv 20, 24) i učenicima na putu u Emaus (usp. Lk 24, 1-6). Pitanje koje u izvorniku na grčkom jeziku započinje negacijom *mē* – »ne« ostavlja dojam Isusova očekivanja negativnog odgovora. Drugim riječima pitajući učenike: »Nemate li što za prismok?« Isus očekuje potvrđan odgovor: »Nemamo.« kao što se u stvarnosti i dogodilo. U toj situaciji dolazi do izražaja nesposobnost ali i poslušnost učenika koja Uskrsnomu omogućuje objavu svoje slave. Takvu situaciju autor je prikazao i na svadbi u Kani Galilejskoj (usp. Iv 2), gdje je zbog poslušnosti poslužitelja Isus pretvorio obilnu količinu vode u vino.⁶⁸

U drevnim vremenima, nisu bile neuobičajene božanske intervencije koje su se dovodile u svezu s ulovom ribe. Budući da se radi o elementu svakodnevnog života, smatralo se očekivanim i poželjnim, poput materijalnog, zdravstvenog i drugih segmenata života. Čak i u Svetom pismu nalazimo primjere poput boravka proroka Jone u utrobi kita i iskustva Tobije i anđela s ribom. Isusova uputa nije bila logična, osobito jer su se prema ondašnjoj ribarskoj praksi vesla nalazila na desnoj strani čamca, a na lijevoj su se bacale mreže.⁶⁹ Također, naglasak na desnoj strani prilikom bacanja mreže je značajan jer u židovskom mentalitetu desna strana je simbol blagoslova.⁷⁰ Moguće je da su učenici mislili da čovjek na obali vidi nešto što upućuje na prisutnost ribe, koju oni ne vide. Bezuspješno noćno ribarenje motiv je više za ponovni pokušaj.⁷¹ U svjetlu Isusove zapovijedi: »Bacite mrežu na desnu stranu lađe i naći ćete.« (Iv 21, 6) prethodno pitanje »Imate li što za prismok?« čini se kao uvod u čudo koje će uslijediti.⁷² Važno je napomenuti da pojedini izvori ovog teksta (papirus P⁶⁶, ispravljeni Sinajski kodeks, pojedini latinski tekstovi i Ćiril Aleksandrijski) nakon Isusove zapovijedi »Bacite mrežu na desnu stranu lađe i naći ćete« donose dio koji nedostaje u izvornom tekstu: »Ali, oni mu rekoše: 'Radili smo cijelu noć i nismo uhvatili ništa, ali u tvoje ime, bacit ćemo mreže'«. Identičan redak nalazimo u Lk 5, 5.⁷³

⁶⁸ Usp. F. MARTIN, W. M. WRIGHT, *The Gospel of John*, 581.

⁶⁹ Usp. C. S. KENNER, *The Gospel of John*, 1227.

⁷⁰ I. ČATIĆ, Isusovo ukazanje kod Tiberijadskog mora, 83.

⁷¹ L. MORRIS, *Evandjelje po Ivanu*, 687.

⁷² E. HAENCHEN, R. W. FUNK, U. BUSSE, *John: a commentary on the Gospel of John*, 224.

⁷³ R. E. BROWN, *The Gospel according to John (XIII-XXI)*, 1071.

Iako učenici ne prepoznaju odmah Isusa, čudo ga otkriva barem ljubljennom učeniku. Nastavak je to prakse susreta Isusa s osobama u kojem ga prepoznaju po glasu ili barem kada ih zove po imenu. Uz to, ova zgoda ispunjava jedno od prethodnih Isusovih obećanja: »Tko dolazi k meni, neće ogladnjeti« (Iv 6, 35).⁷⁴ U prepoznavanju Isusa i reakciji na čudo, Petar i ljubljени učenik, nastavljaju vodeće uloge koje su imali i u prethodnom poglavlju. Ljubljени učenik prepoznaje Isusa i to priopćava samo Petru. Petar slijedi njegovu ispovijest i reagira na nju. Nema govora o Petrovoj vjeri, nego samo o njegovoj reakciji na ispovijest ljubljеног učenika.

Bogat ulov ribe paralelan je s događajem iz Lk 5, 1-11, ali se ovdje radi o poukrslom događaju koji za ulogu ima očitovanje činjenice da je Krist uskrsnuo.⁷⁵ Opis ulova izrazom »više je ne mogoše izvući od mnoštva ribe« (Iv 21, 6) kvantitativno podsjeća na nekoliko prijašnjih čuda ili Isusovih govora o punini i obilju. Primjer čuda koje donosi obilje nalazimo na svadbi u Kani Galilejskoj: »A bijaše ondje Židovima za čišćenje šest kamenih posuda od po dvije do tri mjere.« (Iv 2, 6). Slično je i s umnažanjem kruha i ribe u Iv 6, 11: »Isus uze kruhove, izreče zahvalnicu pa razdijeli onima koji su posjedali. A tako i od ribica – koliko su god htjeli.« Poziv na povjerenje i obraćanje Isusu u Iv 7, 37: »Ako je tko žedan, neka dođe k meni!« svoj rezultat donosi u Iv 10, 10: »Ja dođoh da život imaju, u izobilju da ga imaju.«⁷⁶

Kad je Petar čuo da je to Gospodin, pripaše si gornju haljinu i baci se u more. Izraz »jer bijaše gol« ne treba interpretirati u doslovnom smislu. Naime, kako su ribarili noću i ujutro, vrijeme je hladnije nego tijekom dana. Teško je povjerovati da je doista bio bez odjeće. Moguće je da je bio jednostavnije odjeven nego inače ili pak da je bio bez uobičajene radne uniforme. U tom smislu, njegovo ogrtanje bi moglo bi znak poštovanja prema Gospodinu, jer se pozdravljanje neke osobe smatralo religijskim činom. Također nije isključeno da je do tada na sebi imao tuniku koju je, zbog lakšeg plivanja, tada svezao uz tijelo. Postoji mogućnost da Petar nije želio ostaviti odjeću koju je imao na sebi, pa je zbog toga odjeven skočio u more. Svakako, to može biti svojevrsna Petrova ispovijed ljubavi i revnosti za Gospodina, osobito jer naglasak na opasivanje može biti aluzija na ono što će mu Isus prореći u r. 18: »Zaista, zaista kažem

⁷⁴ C. S. KENNER, *The Gospel of John*, 1229.

⁷⁵ Usp. I. DUGANDŽIĆ, *Evandjelje ljubljеног učenika*, 365.

⁷⁶ A. REBIĆ, J. FUČAK, D. BONAVENTURA (ur.), *Jeruzalemska Biblija. Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz »La Bible de Jérusalem«*, Zagreb, 2001., 1538., bilješka f).

ti: Dok si bio mlađi, sam si se opisivao i hodio kamo si htio; ali kad ostariš, raširit ćeš ruke i drugi će te opasivati i voditi kamo nećeš.«⁷⁷

Pri dolasku na obalu, učenici uočavaju da su na žeravici već postavljeni riba i kruh. Detalj isticanja žeravice je izravno podsjećanje Petra na njegovu izdaju Isusa, jer nakon prvog zatajenja u Iv 18, 18 nalazimo: »Stajahu ondje sluge i stražari, raspirivahu žeravicu jer bijaše studeno i grijahu se. S njima je stajao i Petar i grijao se.« Tada je Petar sam prišao žeravici i pridružio se onima koji su uhvatili Isusa. No sada pred žeravicom dobiva novu priliku da potvrdi svoju ljubav prema Isusu, jer ga je pred žeravicom tri puta zatajio (Iv 18, 15-18.25-27).⁷⁸

U Petrovu izvršavanju Isusove zapovijedi: »Donesite ribâ što ih sada uloviste«, (Iv 21, 10) neprimijećeno prolazi još jedno čudo. Naime, vidjeli smo u r. 6 da je ulov bio toliko obilan da ga učenici »ne mogoše izvući od mnoštva ribe.« Sada, apostol Petar samostalno izvlači mrežu iz lađe, bez pomoći ostalih učenika. Ono što sedmorica nisu mogli, on sada sam ostvaruje.⁷⁹ Ipak, pojedini autori ne uzimaju doslovce da je Petar izvukao mrežu, nego da je koordinirao njezino izvlačenje, jer bi bilo preteško za njega samog.⁸⁰

Iako Ivan često brojevima dodaje prilog »otprilike«, u navođenju broja ulovljenih riba je precizan. Čini se da je pisac imao skrivenu simboličnu svrhu u navođenju točno 153 ribe. Teorija Sv. Jeronima je da su tada postojale 153 različite vrste ribe i to predstavlja sveobuhvatnost ulova kao sliku poslanja Crkve za sav svijet. Augustin tumači taj broj kao zbir svih brojeva od 1 do 17. Radi se o 17 vrsta vjerskih istina (10 zapovijedi, 9 korova anđela, 8 blaženstava, 7 darova Duha Svetoga). Drugo matematičko tumačenje jest da se radi o broju savršenstva. Naime, broj 17 kao osnova bi bio važan jer sadrži brojeve 7 i 10 koji su bitni za židovsku misao toga vremena. To tumačenje može biti slika anticipirane punine Crkve. Ćiril Aleksandrijski dijeli broj na 100, 50 i 3. Broj 100 je simbol punine pogana, 50 predstavlja ostatak Izraela, a 3 Presveto Trojstvo.

Većina tumačenja je moguća, ali nemamo dokaz da se taj broj treba tako kompleksno tumačiti. Ipak, moguće je da je autor točnim navođenjem broja imao želju potvrditi da

⁷⁷ Usp. C. S. KENNER, *The Gospel of John*, 1229-1230.

⁷⁸ Usp. F. MOLONEY, *Love in the Gospel of John*, 252.

⁷⁹ Usp. F. MARTIN, W. M. WRIGHT, *The Gospel of John*, 582.

⁸⁰ Usp. L. MORRIS, *Evandjelje po Ivanu*, 689.

je bio izravan svjedok događaja.⁸¹ Ne treba posve ni odbaciti mogućnost da su doista ulovljene 153 ribe, bez nekog dubljeg razloga. Ulov je najvjerojatnije podijeljen između sudionika ove scene pa je bilo neophodno prebrojati. Ribari pamte važne događaje i to može biti razlog navođenja točnog broja ulovljenih riba.⁸²

Naglašavanje »I premda ih je bilo toliko, mreža se ne raskinu« (Iv 21, 11) asocira na jedinstvo Isusovih učenika, bez obzira kakvi bili i koliko ih ima. U tom čudesnom ulovu ribe uočavamo sliku poslanja Crkve: učenici trebaju naviještati Krista svijetu, ali bez njegove pomoći neće uspjeti. Ako mu budu poslušni i ako budu surađivali s Duhom Svetim u sebi, privodit će ljude k njemu. Kao što su ovaj ulov ribe donijeli Isusu, tako su mu pozvani prinositi i sve ljude.⁸³

Čini se da je svim učenicima bilo očito da je čudo učinio Isus. U tom čudu prepoznaju identitet nepoznatog čovjeka s obale. Čudo je bilo toliko snažno da nitko nije niti posumnjao, jer da je posumnjao morao bi ga pitati tko je on.⁸⁴ Prepoznavanje Isusa u kontekstu objeda paralelno je s lomljenjem kruha u Emausu (Lk 24, 30). U njegovom pozivu na doručak, vidljivo je ponavljanje scenarija s posljednje večere. I ovdje je Isus poslužitelj.⁸⁵ Od velike je važnosti glagol »ugledali su«. Sv. Augustin ističe da se ovom tekstu treba pristupiti u smislu da su učenici »ugledali pripremljenu žeravicu i na njoj pristavljenu ribu i ugledali su Gospodina koji je kruh«. ⁸⁶ Svi ti elementi podsjećaju na prizor iz Iv 6, 1-15, jer su i tada u središtu bili riba i kruh, simboli euharistije za prvu kršćansku zajednicu. Slika je to rane Crkve koju okuplja uskrsli Isus, prepoznat od strane ljubljenog učenika kao Gospodin, dok zajednicu predvodi Petar. Čini se da autor ovdje želi naglasiti važnost euharistijskog zajedništva za Crkvu i činjenicu da u tom zajedništvu svatko ima svoje mjesto.⁸⁷ Potvrda autentičnosti Isusovog ukazanja može

⁸¹ Usp. R. E. BROWN, *The Gospel according to John (XIII-XXI)*, 1074.

⁸² L. MORRIS, *Evangelje po Ivanu*, 689.

⁸³ Usp. F. MARTIN, W. M. WRIGHT, *The Gospel of John*, 583.

⁸⁴ Usp. AUGUSTIN, *Tumačenje Ivanova evanđelja*, 707.

⁸⁵ I. ČATIĆ, Isusovo ukazanje kod Tiberijadskog mora, 84.

⁸⁶ AUGUSTIN, *Tumačenje Ivanova evanđelja*, 708.

⁸⁷ Usp. F. MOLONEY, *Love in the Gospel of John*, 254.

biti i događaj iz Lk 24, 30-48 u kojem pouskrsli Isus blaguje ribu pred učenicima da bi im dokazao da je doista uskrsnuo.⁸⁸

Pojedini autori, na temelju prepoznavanja ljubljenog učenika, analiziraju nutarnje stanje ostalih učenika tijekom doručka donoseći njihova moguća nutarnja promišljanja: »On ga može prepoznati, a ja ne. On je stalno s njim, i u njegovoj patnji, i u njegovoj slavi, a ja sam daleko. Nitko ga ne pita, jer svatko od njih ima svoju priču s Isusom, priču svoje slabe i tanane ljubavi, koja zna i u najvažnijem zatajiti. Svatko od njih u tišini sluša svoje srce i traži Gospodinovo. Susreli su se sa svojom nevjerom i Božjom vjernošću.«⁸⁹

Ovu drugu scenu autor zaključuje tvrdnjom da je ovo treće Isusovo očitovanje. Radi se o trećem ukazanju apostolima, dok se individualna očitovanja ne ubrajaju.⁹⁰ Neki autori na temelju 1 Kor 15, 5-8 smatraju zajednička ukazanja apostolima najvažnijima i zato se ovo računa kao treće ukazanje. Naglašavanje trećeg ukazanja može biti uvod u Isusovo trostruko pitanje Petru koje treba probuditi njegovu vjeru.⁹¹

2.3.4. Petrovo poslanje (rr. 15-19)

Ribolov i doručak možemo shvatiti kao pripravu za obnovu odnosa između Isusa i Petra. Naime, Petar je i prije susreta s Isusom bio ribar, a Isus ga je pozvao na nasljedovanje tijekom ribarenja (usp. Mk 1, 17). Nakon Petrove izdaje i Isusove smrti i uskrsnuća, njih dvojica nisu obnovili svoj odnos. Zato sada vidimo Petra u poziciji u kakvoj je bio prije Isusovog poziva da ribari, ali ne ljude. Zbog toga ovo ribarenje za uvertiru ima neuspješnu noć kao sliku Petrove izdaje i bijega od Isusa.⁹² Mnogi teolozi ne uzimaju kao kronološku odrednicu riječi »nakon doručka«, nego ih smatraju poveznicom između doručka i Isusova dijaloga s Petrom.⁹³ Lightfoot napominje da je Isusovo izostavljanje imena »Petar« znak gubitka Isusove naklonosti nakon izdaje. Međutim, osim u Lk 22, 34, Isus se ne obraća nigdje Šimunu imenom »Petar« ili

⁸⁸ Usp. D. J. HARRINGTON, B. V. VIVANO, R. J. KARRIS., R. J. DILLON, P. PERKINS (ur.), *Komentar evanđelja i djela apostolskih*, 637.

⁸⁹ I. ČATIĆ, Isusovo ukazanje kod Tiberijadskog mora, 84.

⁹⁰ L. MORRIS, *Evanđelje po Ivanu*, 691.

⁹¹ Usp. R. E. BROWN, *The Gospel according to John (XIII-XXI)*, 1074.

⁹² B. EASLY, *Jesus as change agent (John 21:1-25)*. Dostupno na: https://www.academia.edu/5679785/Jesus_as_Change_Agent_in_John_21 (19. 2. 2021.).

⁹³ Usp. R. E. BROWN, *The Gospel according to John (XIII-XXI)*, 1093-1094.

»Šimun Petar«. Stoga izostavljanje osobnog imena ne ukazuje dovoljno na udaljavanje. Argument o dozivanju starim imenom, kao pri prvom susretu, može biti pokazatelj udaljenih odnosa, ali može biti i prisjećanje na radost prvog susreta. Isusovo obraćanje Petru imenom »Šimune Ivanov« prisjećanje je na njihov prvi susret u kojem Isus oslovljava Šimuna tim imenom, ali mu daje i novo, označavajući povjerenu mu ulogu – Petar (usp. Iv 1, 42).

Papa Franjo, u svom obraćanju svećenicima, posvećenim muškarcima i ženama, navedeni tekst komentira sljedećim riječima:

»Nakon doručka, Isus povlači Petra sa strane i jedino što mu govori jest pitanje o njegovoj ljubavi. Isus ga ne prekorava niti osuđuje. Jedino što želi da učini jest da sačuva Petra. Želi ga sačuvati od opasnosti ostajanja zatvorenog u grijeh, trajno boraveći sa grižnjom savjesti zbog njegove nevjere. Želi ga sačuvati od opasnosti napuštanja svih onih dobrih stvari koje je ranije doživio sa Isusom [...] Ovim pitanjem, Isus traži od Petra da sluša svoje srce i da nauči razlučivati.«⁹⁴

Pitanje »Šimune Ivanov, ljubiš li me više nego ovi?« (Iv 21, 15) stavlja, dakle, u središte Petrovu ljubav kao istaknutiju u odnosu na ljubav ostalih učenika. Takav oblik pitanja može imati uzrok u Petrovom samouvjerenom odgovoru Isusu: »Ako se i svi sablazne o tebe, ja se nikad neću« (Mt 26, 33). Trostruko ponavljanje pitanja asocira na trostruku izdaju. U prilog toj tvrdnji je i Petrova žalost i posljednji odgovor: »Ražalosti se Petar što ga upita treći put: 'Voliš li me?' pa mu odgovori: 'Gospodine, ti sve znaš! Tebi je poznato da te volim.'« (r. 17).⁹⁵ Petar nije prihvatao Isusovu smrt. No, sada se susreće s Isusom Raspeti i Uskrslim. Stoga Isusovo pitanje možemo formulirati na sljedeći način: »Ljubiš li me onakvog kakav jesam, a ne onakvim kakvim si me priželjkivao?« Petar nema djela kojima bi iz svoje prošlosti pokazao svoju ljubav prema Isusu. Stoga se poziva na Isusovo poznavanje njegove nutrine.⁹⁶ Anselmo Grün u svom promišljanju o Isusovu i Petrovu dijalogu proširuje Petrov odgovor:

⁹⁴ FRANJO, Meeting with priests, consecrated men and women and seminarians. Dostupno na: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/events/event.dir.html/content/vaticanevents/en/2018/1/16/religiosisantiago-cile.html> (17. 7. 2021.).

⁹⁵ I. DUGANDŽIĆ, *Evandjelje ljubljenog učenika*, 368.

⁹⁶ L. MORRIS, *Evandjelje po Ivanu*, 693-694.

»Gospodine, ti sve znaš! Ti znaš kakav sam bio kukavica, kako sam te izdao samo zato da bih se ogrijao na vatri svojih protivnika. Neću se opravdavati. Nema se tu što uljepšavati. To je bilo točno tako. Ja sam te izdao. No, ti usprkos tome znaš da te ljubim, da u temelju moje duše, mnogo dublje od kukavičluka koji mi često ispunja srce, leži skrivena ljubav prema tebi. I želio bih posve živjeti od ove ljubavi.«⁹⁷

Čini se da Isus trostrukim ponavljanjem istoga pitanja želi potaknuti Petra na ljubav koja je veća od svega onoga što je do sada određivalo njegov život – lađe, mreže, ulov i slično. Petar ponizno i bezuvjetno priznaje svoju ljubav i Gospodinovu spoznaju njegove ljubavi. Na temelju tih odgovora Isus zapovijeda Petru da vodi njegove ovce, povezujući Petrovo poslanje s poslanjem dobrog pastira o kojemu je govorio u Iv 10, 1-18. Trostruka interakcija može se temeljiti na tadašnjem židovskom običaju prema kojemu se sporazum ili razmjena tri puta potvrđivala pred svjedocima prije nego li je postala obvezujući ugovor. Središte tog ugovora je ljubav za Isusa. Samo ljubav za Isusa učenike otvara Ocu i uvodi u zajedništvo ljubavi Oca i Sina (usp. Iv 17, 24-26). Mora biti uspostavljena veza ljubavi i zato Petrov osramoćeni ali iskren odgovor rezultira novim odnosom – Petar predvodi Isusovo stado. Petrova bezuvjetna ljubav za Isusa je temelj i izvor njegovog poslanja pastira u zajednici.⁹⁸ Osnovno iskustvo Petrove ljubavi je iskustvo opraštanja. Samo on, kome je puno oprošteno i koji živi od opraštenja, zna što je Božja ljubav. Zato se Petrovo poslanje brige za stado očituje u službi opraštanja i pomirenja s Bogom.⁹⁹

U grčkom tekstu u rr. 15-17 uočavamo igru riječi. Za glagole koje smo na hrvatski jezik preveli sa »voljeti«, »znati«, »čuvati / pastiti« u grčkom jeziku postoje dva izraza, kao i za imenicu »ovce / jaganjce«. Većina crkvenih otaca u tumačenju tih izraza nije smatrala važnim njihovu različitost, tek suvremeni bibličari u njima vide skriveno značenje. Struktura Isusova pitanja i Petrova odgovora izgleda ovako:

r. 15: *agapas me* – »ljubiš li me?« ... *philo se* – »volim te«

r. 16: *agapas me* – »ljubiš li me?« ... *philo se* – »volim te«

⁹⁷ A. GRÜN, *Boriti se i ljubiti. Muškarac u biblijskoj perspektivi*, Zagreb, 2006., 116.

⁹⁸ Usp. F. MOLONEY, *Love in the Gospel of John*, 255-257.

⁹⁹ I. ČATIĆ, Isus i Petar – ljubav je srce Crkve, u: *Vjesnik đakovačko-osječke nadbiskupije* 148(2019.)6, 93-95., ovdje 94.

r. 17: *phileis me* – »voliš li me?«... *philo se* – »volim te«

Bibličari se ne slažu oko tumačenja navedenih razlika. Neki smatraju da Isus u početku traži od Petra uzvišeniju ljubav, pristajući kasnije na skromniji prijateljski odnos jer je to najviše što mu je Petar mogao dati. Prema drugom mišljenju Isus pita Petra je li mu on draži od posla koji radi i je li spreman doista postati ribar ljudi. U tom kontekstu, Petrov odgovor je doista čin predanja. Međutim, važno je napomenuti da u hebrejskom i aramejskom jeziku ne postoji ta razlika, nego se u izražavanju ljubavi upotrebljuje jedan glagol. Osim toga Petar i na pitanja postavljenja s *agapas* odgovara potvrdno, iako kasnije upotrebljuje glagol koji izražava skromniju ljubav.

Poslanje koje Isus povjerava Petru formulirano je na sljedeći način:

r. 15: *boskein arnion* – »Pasi jaganjce moje«

r. 16: *poimainein probaton* – »Pasi ovce moje«

r. 17: *boskein probation* – »Pasi ovce moje«

Glagoli *boskein* i *poimainein* u hebrejskom se prevode glagolom *rā'āh*, dok Vulgata za oba upotrebljuje isti glagol *pascere*. *Boskein* se može doslovno i alegorijski tumačiti kao hranjenje životinja, dok *poimainein* označava doslovno i alegorijski dužnost općenite skrbi za sve segmente života životinja. Zajedno, ta dva glagola otkrivaju puninu zadaće koja je povjerena Petru.

Problem tumačenja imenica *arnion*, *probation* i *probaton* uočava se već kod Vatikanskog, Sinajskog i Aleksandrijskog kodeksa koji ih u ta tri retka različito upotrebljuju. Često se ta razlika tumačila kao stupnjevito povećanje stada koje je povjereno Petru ili kao tri skupine u Crkvi koje su mu povjerene – laici, svećenici i biskupi. Međutim, na temelju identične situacije s izrazom »riba« u rr. 5-13, u kojima autor također upotrebljuje tri izraza, čini se da ta promjena ne donosi neku veliku razliku. Izraz *probation* nigdje drugdje ne nalazimo u Svetom pismu, pa je moguće da je autor pojmom *probaton* želio pojasniti o čemu se radi, jer je *probaton* mnogo češći u četvrtom evanđelju.¹⁰⁰

Iako je moguće da autor upotrebljuje glagol *ginoskeis*, izbjegavajući ponavljanje glagola *oidas*, ipak postoji razlika u značenju. Naime, izraz »ražalosti se Petar« kojim autor

¹⁰⁰ Usp. R. E. BROWN, *The Gospel according to John (XIII-XXI)*, 1096-1098.

priprema Petrov treći odgovor, navodi da je on drugačiji od prethodnih i da je naglasak upravo na njemu. Naglašavanje trećega odgovora: »Gospodine, ti sve znaš! Tebi je poznato da te volim.« autor postiže dvostrukim ponavljanjem glagola *oidas* – »znati«.¹⁰¹

Metafora pastira i stada za odnos naroda Božjeg i njegovih predvodnika, česta je u Starom zavjetu. Mojsije pita Gospodina da odabere nekog tko će voditi izraelski narod da ne budu »kao ovce bez pastira« (Br 27, 17). Kasnije, Izraelci pozivaju Davida da im bude kralj riječima: »Jahve ti je rekao: 'Ti ćeš pâsti moj izraelski narod i ti ćeš biti knez nad Izraelom!'« (2 Sam 5, 2). Ostavljene same sebi, ovce zalutaju (usp. Iz 53, 6), pa ih se zbog toga mora čuvati i voditi. Narod Božji samoga sebe naziva Božjim narodom i ovcama paše njegove (usp. Ps 100, 3). Posebno je zanimljiva usporedba Iz 63, 11: »Gdje li je onaj koji izvuče iz vode pastira stada svojega?« s događajima iz Iv 21. U Novom zavjetu, slika ovce i pastira često je dovedena u vezu s davanjem službe predvođenja Crkve i upozorenjem na opasnosti. Isus svoje sljedbenike naziva malim stadom (Lk 13, 32). Nadalje, u 1 Pt 2, 25 autor govori svojoj zajednici: »Poput ovaca lutaste, ali se sada obratiste k pastiru i čuvaru duša svojih.«, a u 5, 4: »kad se pojavi Natpastir, primit ćete neuveli vijenac slave« poistovjećuje Crkvu sa stadom koje je napustilo svog pastira Krista i koje mu se vraća. Pavao upozorava starješine u Miletu: »Pazite na sebe i na sve stado u kojem vas Duh Sveti postavi nadglednicima, da pasete Crkvu Božju koju steče krvlju svojom. Ja znam da će nakon mog odlaska među vas uljesti vuci okrutni koji ne štede stada« (Dj 20, 28-29), a sličnu tematiku nalazimo i u Mt 7, 15: »Čuvajte se lažnih proroka koji dolaze k vama u ovčjem odijelu, a iznutra su vuci grabežljivi.« Budući da Petar treba biti dobri pastir nasljedujući Isusov primjer, u nekoliko redaka nalazimo Isusovo pojašnjenje povjerene mu uloge: »Ja sam pastir dobri. Pastir dobri život svoj polaže za ovce.« (Iv 10, 11), »Kao što mene poznaje Otac i ja poznajem Oca i život svoj polažem za ovce.« (Iv 10, 15), »Polažem život svoj da ga opet uzmem. Nitko mi ga ne oduzima, nego ja ga sam od sebe polažem. Vlast imam položiti ga, vlast imam opet uzeti ga.« (Iv 10, 17-18). Ipak ovdje Isus eksplicitno Petru povjerava ulogu dobrog pastira, koja se potom prenosi na sve predvodnike u Crkvi.¹⁰²

Isusovu zapovijed Petru da skrbi za njegovo stado Augustin proširuje sljedećim riječima:

¹⁰¹ Usp. K. L. MCKAY, On the Perfect and Other Aspects in New Testament Greek, u: *Novum Testamentum* 22(1981.)4, 289-329., ovdje 303-304.

¹⁰² Usp. R. A. CULPEPPER, *Peter as Exemplary Disciple in John 21:15-19*.

»Ako me ljubiš, ne misli da napasaš sama sebe, nego pasi moje ovce, kao moje, ne kao svoje. Traži u njima moju slavu, ne svoju, moju vlast, ne svoju, moj dobitak, a ne svoj, ako ne želiš biti u broju onih koji pripadaju teškim vremenima, koji su sebeljupci, sa svime što proistječe s toga izvora svakog zla [...] Tko ljubi sebe, ne Boga, ne ljubi sebe; i tko god ljubi Boga, ne sebe, ljubi sama sebe.«¹⁰³

Tipično ivanovskim svečanim proglasom: »Zaista, zaista« Isus podsjeća Petra na prošlu situaciju kada ga je ispovjedio (usp. Iv 6, 67-69) i unatoč tome opet zatajio. Tada je Petar bio mlad, sam je sebe opasivao i vodio. Sada je nadišao sablazan vlastite izdaje i bezuvjetno se predaje Isusu. Doći će vrijeme kada će Petar položiti svoj život za Isusovo stado. Nedvojbeno, u vrijeme kada su ove riječi zapisane, Petar je već bio razapet i pogubljen. U tradiciji se prihvaća da je Petar umro razapinjanjem na križ, tijekom progona kršćana za vrijeme cara Nerona 65. godine.¹⁰⁴ Biti dobar pastir nije samo Petrov posao, nego poziv i poslanje koje njegovu smrt povezuje s Isusovom. Ta smrt nije bila tragedija, nego samopredanje. U toj smrti, Isus je proslavio Oca i sebe. Analogno, sve to važi i za Petrovu smrt koja proslavlja Boga u samopredanju. Poziv »slijedi me« poziv je na hrabro i ustrajno nasljedovanje Isusa do kraja života u ljubavi za povjereno stado. No u njemu se zrcali i fizičko nasljedovanje, jer je Petar išao iza Isusa (usp. r. 20a).¹⁰⁵

Redak 19 nedvojbeno potvrđuje već rečeno u prethodnom retku, uporabom glagola *semaino* – »naznačiti«, koji nalazimo i u Iv 12, 33: »to reče da označi kakvom će smrću umrijeti.« U oba slučaja je riječ o navještaju Isusova razapinjanja. Posljednje Isusove riječi u Ivanovu evanđelju su klasičan poziv koji je upućivao učenicima: »Idi za mnom«. Autor je najvjerojatnije pred očima imao prijašnju Petrovu nesposobnost da slijedi Isusa i Isusovo obećanje: »Kamo ja odlazim, ti zasada ne možeš poći za mnom. No poći ćeš poslije«, koje sada ispunjava.¹⁰⁶

Uporabom glagola *ezeGESato* – »proslaviti« autor u četvrtom evanđelju općenito naglašava put kojim Sin otkriva Oca u svijetu. Taj je glagol *terminus technicus* u grčkoj profanoj literaturi, a u evanđelju može predstavljati objavu božanskih otajstva preko

¹⁰³ AUGUSTIN, *Tumačenje Ivanova evanđelja*, 709-710.

¹⁰⁴ F. MARTIN, W. M. WRIGHT, *The Gospel of John*, 588.

¹⁰⁵ Usp. F. MOLONEY, *Love in the Gospel of John*, 258-260.

¹⁰⁶ I. DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 369.

svećenika ili posrednika. Svojim životom i uzdignućem na križ Isus, dakle, pokazuje put k Ocu. Stoga navedeni glagol mogli bismo prevesti terminima kao što su: osvjetljavanje, vidljivost, spoznaja, objava, upoznavanje, i slično. Sin interpretira Oca jer je Otac odabrao da se objavi po njemu. Tako je duhovnost, utemeljena na četvrtom evanđelju, u suprotnosti s uobičajenim židovskim iskustvom Mojsija koje se temelji na činjenici da »Boga nitko ne može vidjeti i ostati na životu«. Duhovnost promatranja Boga može biti doživljena samo kada je vjernik prosvjetljen Kristovim svjetlom. Ipak, nedvojbeno je da nitko po sebi ne može vidjeti lice Božje, ali sada je to moguće posredništvom Sina.¹⁰⁷

Poziv na nasljedovanje Isusa znači biti tamo gdje je on (usp. Iv 1, 39) i dopustiti da nas on vodi te djelovati poput njega. Taj poziv nije jednokratni, nego se često ponavlja u Ivanovu evanđelju. Ne radi se o samo o fizičkom nasljedovanju, nego o trajnom odnosu s Isusom. To se naziva posvećenje. Glagol *akoluthen* posljednji put se javlja u rr. 18-19 gdje autor navodi da slijediti Isusa znači sudjelovati u njegovoj smrti koja je proslavila Boga. Petar i ljubljani učenik postaju modeli različitih puteva nasljedovanja Raspetoga i Uskrsloga. Ponekad, to uključuje i tjelesnu smrt, ali oni koji slijede Isusa do kraja, vjeruju da će biti u zajedništvu s njime. U nasljedovanju Isusa, sastavni dio su smrt na križu i proslavljeno uskrsnuće.¹⁰⁸

2.3.5. Sudbina ljubljenog učenika (rr. 20-23)

U posljednjoj sceni susrećemo Petra koji je upravo obnovio svoju ljubav prema Isusu i ljubljenog učenika čija ljubav za Isusa nikada nije dovedena u pitanje. Vidjevši da ga slijedi učenik kojega je ljubio Petar se obraća Isusu riječima: »Gospodine, a što s ovim?« (Iv 21, 21). Isus mu odgovara: »Ako hoću da on ostane dok ne dođem, što je tebi do toga?« (Iv 21, 22). Isusov odgovor, koji će u r. 23 ponoviti i autor, upućen je zajednici Ivanovih učenika koji postavljaju pitanje na koji način Petar i ljubljani učenik mogu biti primjeri autentičnog življenja kršćanskog života. Kroz cijelo Evanđelje uloge Petra i ljubljenog učenika međusobno se isprepliću i uvijek je ljubljani učenik imao prednost ili uvid koji Petru nisu bili dostupni. Ovo je prvi put da ljubljani učenik slijedi

¹⁰⁷ Usp. D. van der MERWE, Old Testament spirituality in the gospel of John, u: *Verbum et ecclesia/Skrif En Kerk* 35(2014.)1, 1-9., ovdje 7.

¹⁰⁸ Usp. D. van der MERWE, Conceptualizing holiness in the Gospel of John: The end route to and character of holiness (Part 2), u: *HTS Theologiese Studies/Theological Studies* 73(2018.)3, 1-11., ovdje 7. Dostupno na: <https://hts.org.za/index.php/hts/article/view/4610/10788> (15. 7. 2021.).

Petra koji slijedi Isusa.¹⁰⁹ Petar je svojim predanjem Isusu dobio zvanje učenika i pastira, a nakon toga se dovodi u pitanje uloga ljubljenog učenika. Činjenica je da su se u zajednici pronijele interpretacije da ljubljani učenik neće umrijeti. Međutim, problem je nastao kada je ljubljani učenik umro. Zajednica se ne treba čuditi zbog toga, jer što god da se dogodi ljubljani učeniku i Petru, samo je ostvarenje Isusove volje. Važnost ljubljenog učenika kao primjera za kršćansko nasljedovanje jest da je jedini bio prisutan pod Isusovim križem u uspostavljanju novog odnosa Isusove majke i njega kao učenika i u poslanju Duha Svetoga (usp. Iv 19, 25-30).¹¹⁰

Zanimljivo, nakon prvog Isusovog poziva na nasljedovanje, Petar ne reagira na način koji bi bio znak prihvaćanja tog poziva, nego se okreće drugom učeniku. Stječe se dojam da je Petar krivo reagirao na Isusovo pitanje. Stoga Isus ponavlja svoj poziv: »Ti idi za mnom!« U tom drugom pozivu, Isus upozorava Petra da njegova sudbina može biti drugačija od sudbine ljubljenog učenika. Nakon drugog poziva, Petar mora sam odlučiti hoće li slijediti Isusa, bez obzira na druge učenike. Budući da je Isus otvoreno prorokovao Petru mučeničku smrt i zapovjedio mu da se ne obazire na sudbine drugih učenika, članovi ivanovske zajednice izvlače krivi zaključak da ljubljani učenik uopće neće umrijeti jer mu nije prorokovana mučenička smrt.¹¹¹

Čini se mogućim i varijanta da je ljubljani učenik slijedio Isusa, a ne Petra, jer je teško pretpostaviti da je ljubljani učenik odmah razumio ono što Isus govori Petru, pa da ga i on slijedi u smrt. R. Bulltman zastupa tezu da ovom pojmu ne treba pridavati veliku važnost, jer ima samo literarnu ulogu povezivanja. Čini se da je to bio razgovor Isusa i Petra, u kojem Petar doista fizički nasljeduje Isusa, a za njime dolazi spontano i ljubljani učenik. Izraz: »Onaj učenik kojega je Isus ljubio i koji se za večere bijaše privio Isusu uz prsa i upitao ga: 'Gospodine, tko će te to izdati?'« zapravo je niz sastavljen od različitih citata iz Ivanova evanđelja: 13, 2: »I za večerom«; 13, 21: »Isus posvjedoči: 'Zaista, zaista, kažem vam: jedan će me od vas izdati!'«; i posebno 13, 25: »Učenik kojeg je Isus ljubio se privine Isusu uz prsa i upita: 'Gospodine, tko je taj?'«. Iako je riječ o tipično ivanovskom stilu pisanja, čudno je da se to dodaje u tekst tek u drugom spominjanju, a ne već u prvom, tj. u r. 7.

¹⁰⁹ Usp. F. MARTIN, W. M. WRIGHT, *The Gospel of John*, 588.

¹¹⁰ Usp. F. J. MOLONEY, *Love in the Gospel of John*, 258-261.

¹¹¹ John 21 – the restoration of Peter. Dostupno na: <https://enduringword.com/bible-commentary/john-21-2/> (15. 7. 2021.).

Pitanje »Što će biti s njim?« autori različito tumače. Isusov odgovor »hoću da ostane« teško je interpretirati. Može se raditi o čistoj želji koja ne mora biti ostvarena, ali može biti riječ i o ispunjenju svrhe postojanja pojedinca. Smisao može biti »da ostane u živoj povezanosti sa mnom u ljubavi.«¹¹²

Isusova reakcija »što je tebi do toga?« podsjeća na Isusov odgovor majci na svadbi u Kani Galilejskoj: »Ženo, što ja imam s tobom?« (Iv 2, 4). S obzirom na kontekst u oba slučaja Isusovo pitanje moglo bi glasniti: »Kakve to ima veze s tobom i sa mnom?« Ta dva pitanja omeđuju Isusovo javno djelovanje. Isusovo ponavljanje poziva na nasljedovanje predstavlja zaključak rehabilitacije njegovog odnosa s Petrom. U Petrovu usmjeravanju pažnje k ljubljenu učeniku možemo vidjeti paralelu s Mt 14, 22-33 gdje prilikom hodanja po vodi, Petar usmjeruje svoju pozornost na vjetar i tone. Tada, na jezeru, to je bio strah, sada na obali, to je znatiželja. Isus ga poziva da ne brine za ljubljenog učenika, nego da ga prihvati kao drugačijeg, tajanstvenog i neovisnog. Poziv je to na poštivanje Božjeg djelovanja u životu drugog čovjeka.¹¹³ Nije isključeno da se Petar, osnažen novom ulogom i obnovljenim odnosom s Isusom, počeo zanimati za stvari koje nisu u njegovoj domeni djelovanja. U tom svjetlu Isus ga podsjeća da nije sve pod njegovom kontrolom i da ne mora biti upućen u sve.¹¹⁴

C. S. Kenner Petrovo pitanje i Isusov odgovor tumači kao svojevrsno rivalstvo između Petra i ljubljenog učenika. Naime, zajednice vjernika su bile okupljene oko pojedinih lidera mlade Crkve što je znalo dovoditi do sukoba među zajednicama. Isusov grub odgovor nije upućen samo Petru, nego i svim takvim zajednicama, da prestanu s podjelama i sukobima. Činjenica je da su pojedini apostoli i njihovi učenici doslovce prihvatili Isusovu misao »da ostane dok se ja ne vratim«, zbog čega prva Crkva i dalje ima problema sa shvaćanjem tih Isusovih riječi. Nema sumnje da je ovo aluzija na Isusov konačni dolazak na svršetku svijeta, iako on u četvrtom evanđelju nije česta tema.¹¹⁵ Uz problem smrti ljubljenog učenika, javlja se i problem kašnjenja paruzije.

¹¹² Usp. R. E. BROWN, *The Gospel according to John (XIII-XXI)*, 1098-1099.

¹¹³ Usp. M. BUCKLEY, *What do you seek? The questions of Jesus and promise*, Grand Rapids, 2016., 172-175.

¹¹⁴ L. MORRIS, *Evandjelje po Ivanu*, 698-699.

¹¹⁵ C. S. KENNER, *The Gospel of John*, 1238-1239.

Blizina paruzije i vjerovanje da će je većina učenika dočekati, doista su bili tjeskobna misao ranog kršćanstva koji su mogli biti motiv da autor ovako zaključi taj dijalog.¹¹⁶

2.3.6. Zaključak (rr. 24-25)

Redci 24 i 25 kasniji su dodatak u obliku kratkog pisma preporuke, kakve nalazimo i drugdje u Novom zavjetu. Moguće je da ljubljani učenik želi dati neki vid upozorenja svojim sljedbenicima, jer i sam predosjećajući kraj života. U prilog tomu je i uporaba prezenta glagola *martirōn* koji su prvi kršćani smatrali Ivanovim osobnim potpisom. Drevni mediteranski pravni dokumenti često su imali popis svjedoka na kraju dokumenta, kao što je i knjiga Otkrivenja zapečaćena sa sedam pečata. Čak se i u neslužbenim dokumentima nalazi praksa citiranja prijašnjeg kazivanja pojedinca kao oblik završetka teksta dokumenta, što i ovdje nalazimo.¹¹⁷ Zaključne riječi dokazuju vjerodostojnost pisca Evanđelja. Činjenica da se upotrebljava sadašnje glagolsko vrijeme je jedan od argumenata da je autor aktivno sudjelovao u zapisivanju ovog teksta. Otežavajuća okolnost za prihvatanje toga je činjenica da je apostol Ivan u vrijeme pisanja ovog spisa najvjerojatnije već preminuo. Neki autori smatraju da je ljubljani učenik svjedok u smislu da je jamčio za autentičnost sadržaja spisa, ali nije odgovoran za konkretne riječi. Takva tvrdnja je teško spojiva sa samim sadržajem ovog zaključka. Stoga, pojedini bibličari smatraju da se riječi »taj učenik ovo svjedoči i ovo napisao« odnose jedino na posljednje 21. poglavlje. Ipak, čini se da je mnogo važniji izraz »znamo« jer njime apostolska Crkva daje svoje svjedočanstvo autentičnosti spisa.¹¹⁸

Teolozi koji poglavlje 21. pripisuju evanđelistu, i dalje priznaju da su zadnja dva retka dodatak redaktora, najviše zbog upotrebe plurala »znamo«. Ti se redci smatraju drugim zaključkom, nakon originalnog zaključka u Iv 20, 30-31. Ipak, mnogo su međusobno povezani rr. 20, 30-31 nego zaključak 21. poglavlja. Pojedini autori zastupaju tezu da raspored završetka spisa treba biti sljedeći: 21, 1-24; 20, 30-31; 21, 25.¹¹⁹ Također, postavlja se pitanje konciznosti sjećanja ljubljenog učenika. Prihvaćamo da je pripovjedač u svojim nastojanjima bio vođen Duhom Svetim koji mu je pomagao u

¹¹⁶ Usp. I. DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 371.

¹¹⁷ Usp. C. S. KENNER, *The Gospel of John*, 1240-1241.

¹¹⁸ Usp. L. MORRIS, *Evanđelje po Ivanu*, 700-701.

¹¹⁹ R. E. BROWN, *The Gospel according to John (XIII-XXI)*, 1133.

iskustvu sjećanja i vjerovanja, bilo da je sam doživio, bilo da su mu drugi učenici posvjedočili pojedine događaje. Budući da je sam ljubljani učenik »napisao ovo«, nedvojbeno je riječ o pripadniku skupine onih koji su se sjećali i povjerovali. Također, važna je činjenica da Evanđelje ima ulogu Božje objave po Isusu Kristu, a sam Isus svojim učenicima kaže da njegova poruka nije njegova, nego da dolazi od onoga koji ga posla (usp. Iv 14, 24). Tim više što je sam Isus uvjeravao svoje da će im poslati Duha Svetoga koji će ih poučiti i omogućiti im sjećanje svega onoga što ih je naučio (usp. Iv 14, 26).¹²⁰

Budući da nema konsenzusa oko autorstva, mišljenja idu od onih koji vjeruju da je Ivan, sin Zebedejev, autor, do onih koji tvrde da se radi o skupini autora. R. A. Culpepper u ovim recima vidi ljubljani učenika koji je predstavljen kao podrazumijevani autor. Redci 24-25 upućuju na ljubljani učenika kao podrazumijevanog autora jer je on blizak s Isusom, dijeli njegov pogled na pojedine segmente duhovnog života, pa je samim tim i dobar tumač Isusovih riječi. Tako bi svrha ovog završetka bila da se uspostavi autoritet četvrtog evanđelja navodeći čitatelja da prihvati autorovo razumijevanje Isusa. Staley zastupa tvrdnju da ljubljani učenik nije podrazumijevani autor, nego narator. Prema njegovu mišljenju navedeni redci primjer su umijeća dvostruke reference. Riječ je o literarnom stilu u kojemu narator govori o sebi u trećem licu kada želi sebe navesti kao aktera događaja o kojem se govori, a kada se navodi kao naratora o sebi govori u prvom licu. Ipak, čini se da je ljubljani učenik doista autor ovog evanđelja, za što je najčvršći argument uporaba glagola *grafō* koji doslovce označava osobu koja je napisala tekst o kojem govori, što nije presudno s povijesno kritičke perspektive, ali jest s narativne. Čini se da je dominantna uloga ovog zaključka svjedočenje. Ta se funkcija ispunjava: 1) otkrivanjem izvora informacija: »taj učenik«, 2) dokazivanjem autentičnosti tog izvora: »znamo da je istinito svjedočanstvo njegovo«, 3) pojašnjavanjem dubine sjećanja izvora: »ima još mnogo toga što učini Isus«.¹²¹

Ljubljani učenik ne ostaje prisutan na ovom svijetu osobno, nego po svome evanđelju. Paralela između Iv 21, 24: »Taj učenik za ovo svjedoči i ovo napisa. I znamo da je istinito svjedočanstvo njegovo« i Iv 19, 35: »Onaj koji je vidio svjedoči i istinito je

¹²⁰ Usp. G. THELLMAN, Četiri stadija objave: Sjedinjenje Svetog pisma, Isusove Riječi i Duha – prosvijetljeno sjećanje u četvrtom evanđelju, u: *Kairos* 11(2017.)2, 209-226., ovdje 215-216.

¹²¹ Usp. F. TOLMIE, John 21:24-25: A case of failed attestation?, u: *Verbum et ecclesia/Skrif En Kerk* 17(1996.)2, 420-426., ovdje 420-423.

svjedočanstvo njegovo« dovodi do zaključka da je onaj koji je vidio Isusovo razapinjanje, zapisao ono što je doživio u ovom evanđelju. Petar je svjedok Kristova uskrsnuća po ulogama pastira i mučenika, a ljubljani učenik je svjedok po njegovom evanđelju. On će živjeti do drugog Kristova dolaska po svojem evanđelju.¹²² Do poglavlja 21, ljubljani učenik je poput Petra, Marte i Tome, predstavnik svih učenika koji i dalje ne razumiju puni smisao Pisma i Isusovog govora o njegovom uskrsnuću. Promjena se očituje u 21. poglavlju u kojemu prvi prepoznaje uskrsnuloga Isusa. To ga čini najkompetentnijim članom poukrsle zajednice u pisanju evanđelja. U prilog tome je Iv 21, 20: »onaj učenik kojega je Isus ljubio i koji se za večere bijaše privio Isusu uz prsa i upitao ga: 'Gospodine, tko će te to izdati?'« koji je zapravo citat iz Iv 13, 23 i podsjećanje na značaj ljubljani učenika. Zbog svega toga, zajednica staje uz njega i potvrđuje njegovo svjedočanstvo riječima: »Znamo da je istinito svjedočanstvo njegovo.«¹²³

Evanđelje završava autorovom napomenom da spis donosi samo dio Isusovog života i javnog djelovanja. Augustin tvrdi da se ne smije doslovno shvatiti da svijet ne bi mogao obuhvatiti knjiga koji bi napisale sve što je Isus činio, jer to logički nema smisla, osobito jer ih tada čitatelji ne bi mogli sve pročitati. Te riječi uvode u sadržaj vjere i ta hiperbola služi da naznači stvari koje riječi ne mogu dočarati, što je čest slučaj u Svetom pismu.¹²⁴ Autor je smatrao pogodnim završiti spis upozoravajući na Božju veličinu koja nadilazi ljudske kategorije. Dobro je prihvatiti znanje koje nam Evanđelje pruža i zahvaljivati Bogu na objavi, ali trebamo biti svjesni da je naše poznavanje istine djelomično.¹²⁵

Najprikladniji sažetak i komentar zaključka ovog spisa donosi Katekizam Katoličke Crkve u br. 555:

»Evanđelja su napisali ljudi koji su među prvima povjerovali i poželjeli s drugima podijeliti svoju vjeru. Spoznavši u vjeri tko je Isus, mogli su u cijelom njegovu zemaljskom životu prepoznavati i obznanjivati tragove njegova otajstva. Od povišja rođenja do oca muke i ubrusa uskrsnuća, sve je u Isusovu životu znak

¹²² F. MARTIN, W. M. WRIGHT, *The Gospel of John*, 588.

¹²³ Usp. U. BUSSE, *The Beloved Disciple*, u: *Verbum et ecclesia/Skrif En Kerk* 15(1994.)2, 1-11., ovdje 7.

¹²⁴ AUGUSTIN, *Tumačenje Ivanova evanđelja*, 720.

¹²⁵ Usp. L. MORRIS, *Evanđelje po Ivanu*, 701.

njegova otajstva. Kroz njegove čine, njegova čudesa, njegove riječi objavljeno je da 'u njemu tjelesno prebiva sva punina božanstva' (Kol 2, 9). I tako se njegovo čovječstvo pokazuje kao 'sakrament', tj. znak i oruđe njegova boštva i spasenja koje ono donosi: što bijaše vidljivo u njegovu zemaljskom životu vodilo je k nevidljivom otajstvu njegova božanskog sinovstva i njegova otkupiteljskog poslanja.«¹²⁶

2.4. PRAGMATIČKE IMPLIKACIJE IV 21

Već pri prvom susretu sa ovim biblijskim tekstom, uočavamo da se radi o svojevrsnom itinerariju Isusa s njegovim učenicima. No, on započinje inicijativom učenika, bez Isusa, čije je srce ispunjeno tugom čak i prije neuspješnog ribolova. Isusov dolazak mijenja situaciju i raspoloženje. Osobni susret s Uskrsnim koji rađa materijalnim i duhovnim plodovima završava učenikovim kajanjem i priznanjem vlastite malenosti pred Bogom i njegovim nedokučivim misterijem ljubavi. Dar vlastitog života iz ljubavi prema Bogu i čovjeku najviši je znak potpunog prijanjanja uz Boga i njegovu Riječ, koju može razumjeti samo onaj učenik koji, poput svog Učitelja i Pastira, istinski ljubi. U Petrovu susretu s Uskrsnim, u njegovoj ispovijesti ljubavi i u njegovom poslanju autor je prikazao put nepokolebljive vjere, autentične ljubavi i vjernog nasljedovanja kojim su i čitatelji današnjeg vremena pozvani poći navješćujući i svjedočeći Uskrsloga.

2.4.1. U poslušnosti Riječi

Na tom putu prvo na što nas Uskrsli poziva jest poslušnost njegovoj Riječi. Nakon Isusova uskrsnuća učenici su se vratili u svoj svakodnevni život, boreći se za svoju egzistenciju. Učinili su sve što je bilo u njihovoj moći, ali bez uspjeha, jer Isus s kojim s proveli toliko vremena, u kojega su vjerovali i kojega su slijedili, nije više s njima. Zajedno s Raspetim pokopana je i njihova nada, radost, sigurnost... Poput Isusovih učenika i mi vjerujemo u Isusa, ali u svom svakodnevnom životu i djelovanja nerijetko ga stavljamo po strani ili čak zaboravljamo, misleći da sve ovisi o nama, našim sposobnostima, sredstvima, naporima...

Zahvate nas razne životne oluje i nemiri, za koje jesmo ili nismo odgovorni, u kojima se čovjek nađe izgubljen. To su sve one teške životne tragedije koje čovjekov pogled

¹²⁶ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 2016.

spuštaju na zemlju, u šutnji i boli. Takva je bila i situacija učenika, ali i svakog čovjeka bez obzira gdje god bio i što god prolazio, pa bio on i nevjernik. U takve situacije tiho i neprimjetno dolazi Isus. Paradoksalno takve situacije mjesto su njegove nazočnosti i djelovanja. »Što bi nam, braćo predraga, moglo biti milije od toga glasa Gospodnjeg koji nas zove? Gle, Gospodin nam u svojoj dobroti put života pokazuje«¹²⁷ reći će Sv. Benedikt u svome Pravilu. To je slatki glas ljubavi. Naravno, poput učenika na Tiberijadskom moru, i mi ga ponekad ne prepoznamo. Međutim, čini se da to njemu i nije toliko ni važno – važno je da mu vjerujemo. Bog je nenametljiv, jer poštuje našu slobodu, ali je i nametljiv, jer ne želi da ostanemo u grijehu. »Evo, na vratima stojim i kucam; poslušaj li tko glas moj i otvori mi vrata, unići ću k njemu i večerati s njim i on sa mnom.« (Otk 3, 20).

Učenici vjerojatno nisu bili oduševljeni Isusovom uputom. Možda se poneki i čudio besmislenoj zapovijedi nepoznatog čovjeka. No, učinili su ono najvažnije, poslušali su je. Ne radi se tu o tvrdom izvršenju Zakona ili zapovijedi,¹²⁸ nego o djelovanju Duha Svetog u osobi. Čovjek svojim snagama ne može biti poslušan, već po milosti Duha Svetoga koju može izmoliti.¹²⁹ Ipak, sve to ostaje misterij vjere svake pojedine osobe i njezine konkretne situacije. Ono što je najvažnije za svakog od nas jest da Bog čovjeka ne ostavlja i ne zaboravlja, u kakvoj god situaciji on bio, pa i ako on Boga zaboravi. U toj svijesti i s tom sigurnošću čovjek se lakše otvara drugome i njegovoj riječi.

2.4.2. U daru ljubavi

Druga temeljna značajka Isusova učenika koju iščitavamo iz Petrova susreta s Uskrslim koju smo pozvani, kao Isusovi istinski učenici utjeloviti u svom životu je ljubav. Petrov život nije bio uvijek u potpunosti usmjeren Gospodinu i ispunjenju njegove volje. Iako je bio duboko religiozan i iako ga je volio, slušao, slijedio i svjedočio na svom putu nasljedovanja Isusa činio je velike pogreške: odvrćao ga je od ispunjenja povjerenja mu spasenjskog poslanja i pred samu smrt tri puta ga je zatajio. Unatoč tome, nakon svega,

¹²⁷ Pravilo Sv. Benedikta. Dostupno na: https://samostancokovac.hr/images/articles/Pravilo_sv_Benedikta.pdf (3. 8. 2021.).

¹²⁸ Usp. FRANJO, Attitudes that prevent us from knowing Christ, 5. 5. 2020. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/francesco/en/cotidie/2020/documents/papafrancescocotidie_20200505_perentrare-nelgregge-dicristo.html (3. 8. 2021.).

¹²⁹ Usp. FRANJO, Witnesses to obedience. Morning meditation in the chapel of the Domus sanctae Marthae, 27. 4. 2017. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/francesco/en/cotidie/2017/documents/papafrancescocotidie_20170427_witnesses-to-obedience.html (3. 8. 2021.).

Isus ga ljubi, pozivajući ga na avanturu bezuvjetne i bezgranične ljubavi. Nakon susreta s Uskrsnim u kojemu će tri puta ispovjediti svoju ljubav Petar je spreman poput svoga Učitelja poći putem darivanja vlastita života iz ljubavi prema Bogu i povjerenju mu stadi. U Petrovu nimalo lakom putu učenitva i čitatelj današnjeg vremena spoznaje da početak kršćanskog života nije njegova zasluga. Gospodin ne čini čuda s onima koji se smatraju pravednima, nego s onima koji su svjesni svoga vlastitog siromaštva. Gospodin traži iskrene ljude, one koji su pred njim spremni otvoriti svoja srca. Petar je kroz život zadržao poniznost – tražio je da bude raspet obrnuto od Isusa jer se nije smatrao vrijednim biti razapet na isti način kao i njegov voljeni Učitelj. Svetost se ne sastoji u uzdizanju, nego u smanjenju samoga sebe. Ona nije natjecanje, nego predanje našeg siromaštva svaki dan iznova Gospodinu. Tajna Petrove ustrajnosti unatoč slabosti vlastite naravi i volje Božje je oprostjenje i Božja ljubav.

U svojim padovima, Petar je snažno doživio Božje milosrđe koje ga je preporodilo. To mu je podarilo mir i radost. Sigurno se Petar često prisjećao svoje izdaje, ali susreo je ljubav koja je veća od njegovih padova i oprostjenje koje je dovoljno jako da ozdravi čak i njegov osjećaj krivnje. Samo kada iskusimo Božje oprostjenje istinski doživljavamo novo rođenje. Svaki put ozdravljenja i započinje oprostjenjem. U ispovijedanju vlastitih grijeha susrećemo se s istinom o samima sebi, otkrivajući uvijek iznova svoje pravo lice.

Za Isusove svjedoke, Isus nije osoba iz povijesti koje se sjećamo ili spominjemo. On je živa osoba, onaj s kojim možemo razgovarati, čiju nazočnost, pomoć i ljubav možemo iskustveno doživjeti. Isusov svjedok nije netko tko zna priču o Isusu, nego netko tko se od Njega osjeća voljenim i kojega voli. Svjedok objavljuje da je Isus živ i da je on tajna života. Svjedočanstvo učenika proizlazi iz njegova osobnog susreta sa živim Isusom. Krist je život u sebi, on traži svjedoke koji će mu svaki dan iznova reći: »Gospodine, ti si moj život.« Nakon susreta s Isusom i iskustva njegovog oprostjenja, Petar svjedoči za njega novim životom. Ništa u svojem životu nije više zadržavao za sebe, već se potpuno predao Gospodinu.¹³⁰

Na putu nasljedovanja Isusa potrebno je uvijek iznova promatrati Isusovo uskrsnuće. Ako se Isusovo uskrsnuće tiče samo osobne vječne sudbine svakog od nas, opasnost je

¹³⁰ Usp. FRANJO, Holy mass and blessing of the sacred pallium for the new metropolitan archbishops, 29.6.2019., dostupno na: https://www.vatican.va/content/francesco/en/homilies/2019/documents/papa-francesco_20190629_omelia-pallio.html (3. 8. 2021.).

da reduciramo značaj uskrsnuća. Središte Isusovog pashalnog misterija nije smrt nego novi život. Prema Svetom pismu cilj svih stvari je novo nebo i nova zemlja (usp. Otk 21, 2). Uskrsnuće pokazuje da Isus nije samo u nebu, već je on sam početak nove zemlje. Čak je i njegovo izranjeno tijelo, koje je u ljudskom načinu razmišljanja nepoželjno, uzeto u njegovu slavu i njegova slava se očituje u ranama. S tim u svezi Sveti Pavao će reći: »Sve patnje sadašnjeg vremena nisu ništa prema budućoj slavi koja se ima očitovati« (Rim 8, 18). Često se u svojim razgovorima zatvorimo u vrtlog problema – vjernika je sve manje, ideologije suprotne našoj su sve jače, financijskim krizama se ne nazire kraju, ranjenih obitelji je sve više itd. Osjećamo se usamljeni i nemoćni pred svijetom koji nam se čini kako sve više i dublje tone u zlo. No, upravo u tom svijetu i u tom vremenu pozvani smo biti ljudi, navjestitelji i svjedoci Uskrsnuća.

Po našem autentičnom življenju krsnih obećanja u sadašnjem trenutku se ostvaruje nova zemlja. Naša zadaća je implementirati Uskrs dok smo puni radosti za konačni dan kada će se sve ispuniti u Gospodinu. Plod novog života jest da mi brinemo o sebi samima, o drugima i siromašnima, to je razlog zbog kojeg pišemo pjesme, zašto mijenjamo društvene strukture, negujemo prekrasne vrtove i gradimo energetske učinkovite domove. Sve je to znak Uskrsa i u iščekivanju velikog dana kada će biti novo nebo i nova zemlja. Međutim ne smijemo pri tome zaboraviti da se nova zemlja već sada ostvaruje u nama i po nama. To je temelj evangelizacije – predokus novoga neba i nove zemlje i utiranje puta za njih. U tom svjetlu svaki pojedinac i svaka zajednica pozvana je pronalaziti nove načine življenja i svjedočenja Uskrsloga.

Često nas evanđelje poziva da degradiramo značaj svoje ugodnosti, život u zajednici u kojoj se svi znamo i gdje je evanđelje prirodna stvar. Postoje mjesta na kojima nije lagodno svjedočiti Krista, za koje većina kršćana ne bi bila snalažljiva da svjedoči Isusa Krista. Ne radi se o nerazboritim situacijama, niti toliko o našem govoru. Nekada je sama prisutnost, djelovanje ili šutnja po Kristovu primjeru, naviještaj Krista. Evanđeoski primjeri sjemena, soli i svjetlosti djeluju umiranjem, raspadanjem. Isprazniti sebe od sebe i čekati vodstvo milosti Božje. Radi se o radikalnoj otvorenosti Duhu Svetom koje se očituje u pitanjima poput: Gdje me želiš, Gospodine?« Što želiš da učinim, Crkvo? Kako ti mogu služiti brate i sestro? To postaje snaga koja pokreće naš cijeli život – postajemo mučenici iz ljubavi. To je cilj našeg života – samopredanje,

čak do prolijevanja krvi, ili barem kao mučenici bezuvjetne ljubavi za Boga i bližnjega.¹³¹

2.4.3. U radosti nasljedovanja

U Petrovu putu otkrivamo još jednu značajku Isusova učenika: radost nasljedovanja Uskrsloga. Promišljajući o kršćanskom životu nerijetko osjećamo tugu, pa čak i obeshrabrenost. Prihvatanje životnih teškoća često budi tjeskobu, strah da je Bog čovjeka ostavio. Pogled je oboren na zemlju, doslovno ali i u duhovnom smislu. Još više zabrinjava što se radi o ne malom broju vjernika, svećenika, redovnika i redovnica, pa čak i onih koji su aktivni u samom životu Crkve. Je li poziv na mučeništvo, za Krista, poziv na žalost?¹³²

U susretu s patnjom, koja dolazi kao posljedica života po evanđelju, moramo si posvjestiti da je križ izvor rasta i posvećenja. Više puta je to navedeno u Novom zavjetu.¹³³ Međutim, i pored životnih križeva sveci nisu čudni i hladni, nepodnošljivi zbog svoje taštine, ogorčenosti i negativnosti. Baš suprotno, vidimo u Djelima apostolskim da su vjernici voljeli apostole i bili im bliski.¹³⁴ Na putu svetosti, laž i kleveta su sredstva mučenja apostola današnjice, ali svetost je prigrлити put evanđelja iako on donosi probleme.¹³⁵ Sveci su bili radosni, sa smislom za humor, iako su bili realni. Radost je plod ljubavi Boga i čovjeka jer se ljubljene raduju kada su zajedno. U svakodnevnom zajedništvu s Gospodinom, dopustimo mu da nam promjeni život, da nas izvede iz našeg komfora i tada ćemo se radovati poput Marije koja kliče od radost jer je Gospodin pogledao na nju (usp. Lk 1, 46-48).

Ipak, bez obzira na kršćansku radost i otajstvo Uskrsa, teški periodi u životu dolaze. Međutim, ništa ne može uništiti kršćansku radost koja se prilagođuje i mijenja ali uvijek traje, čak i kao zraka svjetlosti rođena iz naše osobne sigurnosti, kada smo dali sve od

¹³¹ Usp. C. CONSIGLIO, The new evangelization: the camaldolese response. Keynote address from the Camaldolese Assembly 2014. Dostupno na: <https://www.contemplation.com/pdf-documents/> (3. 8. 2021.).

¹³² Usp. FRANJO, Evo, sve činim novo! (Otk 21, 5). Novost kršćanske nade, 23. 8. 2017. Dostupno na: https://m.vatican.va/content/francesco/hr/audiences/2017/documents/papafrancesco_20170823_udien-za-generale.html (4. 8. 2021.).

¹³³ Dj 5, 41; Fil 1, 29; Kol 1, 24; 2 Tim 1, 12; 1 Pt 2, 20, 4, 14-16; Otk 2, 10

¹³⁴ Dj 2, 47; 4, 21.33; 5, 13

¹³⁵ Usp. FRANJO, *Gaudete et Exultate. Radujte se i kličite. Apostolska pobudnica o pozivu na svetost u svremenom svijetu*, Zagreb, 2019., br. 92-94.

sebe, da smo beskrajno voljeni. Ova radost donosi duboku sigurnost, iskrenu nadu i duhovno ispunjenje koje svijet ne može razumjeti niti cijeliti. Kršćanska radost je uvijek praćena smislom za humor. Realnost je da smo sve primili od Gospodina za našu radost (usp. 1 Tim 6, 17), a tuga može biti znak nezahvalnosti. Zatvorenost u sebe sprečava nas da vidimo Božje darove. Istinska radost podrazumijeva i ljubav prema bližnjemu jer se tada znamo radovati s radosnima (usp. Rim 12, 15).¹³⁶

No nasljedovanje Uskrsloga nužno uključuje i nošenje vlastitoga križa. U svojim promišljanjima o križu Sv. Terezija Avilska će reći:

»Ne znam poradi čega je u samostanu ona koja ne bude htjela nositi križ [...] kada nam se nanose nepravde – jer tako ih se naziva, a da nam se i ne nanosi nepravda – ja ne znam što tu treba govoriti. Ili jesmo zaručnice tako velikoga Kralja, ili nismo? Ako jesmo – koja časna žena ne bi dijelila sramoćenja što ih nanose njezinu suprugu, pa makar to i ne htjela svojom voljom? Napokon, i u časti i u sramoćenju sudjeluju oboje skupa. Dakle, imati udjela u Njegovu kraljevstvu i uživati ga, a u nepravdama i nedaćama htjeti ostati bez udjela, besmislica je.«¹³⁷

Uočavamo u ovom tekstu prihvaćanje križa kao nešto po sebi razumljivo i očekivano, ali vidimo da nije svrha samom sebi i da ima središte u Bogu. Dakle, kao što radost izvire iz ljubavi Boga i čovjeka, tako i snaga za mučeništvo izvire iz ljubavi Boga i čovjeka.¹³⁸

Slijedeći primjere velikih ljudi vjere, Sv. Ivan Vianney je znao da je najbolji način za doprinos spasenju povjerene zajednice nošenje vlastitog križa. Za njih je podnosio sve osude, klevete, protivljenja i predrasude bez prigovora. Za njih je podnosio sve tjeskobe i nelagodnosti tijela i duše koje je nosila služba ispovjednika. Ovaj Kristov ratnik se za svoje stado borio protiv sila pakla i za povjerene vjernike je i sam prinosio žrtve. Poznat je njegov savjet pastirima, da je uz molitvu i apostolsku revnost nužno dodati i vlastita

¹³⁶ Usp. *Isto*, br. 122-128.

¹³⁷ T. AVILSKA, *Put k savršenosti*, Zagreb, 2005., 57.

¹³⁸ Usp. PIO XII, *Mystici corporis Christi*, 29. 6. 1943., br. 97. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/piusxii/en/encyclicals/documents/hf_pxii_enc_29061943_mystici-corporis-christi.html (7. 8. 2021.).

mrtvljenja za plodno pastoralno djelovanje.¹³⁹ Sam priznaje: »Da sam po dolasku u Ars znao koliko mi je patiti, strah od patnje bi me ubio.«¹⁴⁰ Iako nije sve u ljudskim rukama, učenici bi trebali biti svjesni nauma Božje providnosti koji je vječnu sudbinu ljudi povezao sa svećeničkim i pastirskim poslanjem. Ljubav za čovjeka jest temeljni motiv koji nas navodi da mu činimo i želimo dobro na životnom putu.¹⁴¹

¹³⁹ Usp. IVAN XXIII, *Sacerdotii nostri primordia*, 1. 8. 1959., br. 71-72. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/johnxxiii/en/encyclicals/documents/hf_jxxiii_enc_19590801_sacerdotii.html (9. 8. 2021.).

¹⁴⁰ *Isto*, br. 70.

¹⁴¹ Usp. *Isto*, br. 75.

Zaključak

U egzegetsko-teološkom istraživanju Iv 21 u komunikacijskoj perspektivi uočili smo da je redaktor ovo poglavlje kasnije dodao u Evanđelje u cilju očuvanja nezabilježenog iskustva prve Crkve s Isusom Kristom. Smrt ljubljenog učenika i raskol u samoj zajednici doveli su do krize. Stoga Iv 21 ima ulogu očuvanja jedinstva ivanovske zajednice i njezine integracije s ostalim zajednicama prve Crkve. U tom procesu važnu ulogu imaju apostol Petar, kao stup tradicije Crkve, i ljubljeni učenik, kao dio tradicije koju posjeduju članovi ivanovske zajednice. Sinoptička perspektiva Iv 21 osvjetljava činjenicu da je ivanovska zajednica jako dobro upoznata s motivima sinoptičkih evanđelja. Mnogo je događaja, riječi i poveznica iz sinoptičke tradicije koje nalazimo u ovom poglavlju. Na literarnoj razini, prikladnije je Iv 21 nazvati epilogom, jer je poput Proslova naknadno dodano.

Budući da se doista radi o dodatku, na literarnoj razini delimitacija teksta je jasna. Kontekst određuje nekoliko zadnjih poglavlja, a najviše 20. poglavlje. Nakon događaja muke i smrti, koji su indirektni uvod, događaj uskrsnuća i reakcije ljudi predstavljaju izravnu pripravu za radnju 21. poglavlja. Na uskrsnuće svako od aktera reagira drugačije, ali svima je zajednički osobni susret s Kristom koji izaziva promjenu u osobi. To načelo ponavlja se i u 21. poglavlju. Izrazima »nakon toga«, »ponovno« te motivom svanuća autor povezuje se ovaj tekst s 20. poglavljem. Radi se o uvodu u ponovnu Božju intervenciju. Neuspjeli ribolov, kao simbol ljudske nemoći, temelj je za Božje djelovanje. Isus ga koristi ne samo da bi učenicima dao hranu, već da bi ih susreo i iznova uspostavio osoban odnos s njima, posebice s Petrom.

Na kraju teološko-egzegetske analize uočavamo da su u središtu oprost i ljubav. Isusu je najvažnije bilo da Petar nakon trostruke izdaje ispovijedi svoju ljubav za njega. Tek tada je Petar osposobljen da živi već dobiveni poziv pastira Isusovog stada i to na način kako je Isus zamislio – darivanjem vlastitog života. Taj je poziv upućen i svakom čitatelju današnjeg vremena da unatoč strahu, nesigurnosti, izdajama, beznađu... ispovijedi svoju ljubav prema Isusu i autentično živi povjereno mu poslanje. To daje snagu za prihvaćanje križa i radost života koji proizlaze iz osobnog susreta s Uskrsim.

Sljepoća srca, zaborav Krista i neposlušnost njegovoj Riječi života nerijetko nas vodi u tamu i u životni neuspjeh. No, Božje milosrđe ne ostavlja nas ni tada, nego Bog poput

dobroga Oca tiho ulazi i naš život, ljubeći nas u potpunosti. Iskustvo Božje bezuvjetne ljubavi potiče nas na susret s istinom o samima sebi, na priznanje osobnih grijeha i na povratak k Bogu, samome sebi i bratu čovjeku. U tom susretu, odnos Boga i čovjeka je obnovljen te čovjek nastavlja svoj život, poput Petra, iznova rođen i s novim poslanjem. No, svako dobiveno poslanje nužno uključuje i žrtvu vlastitog života za vječno dobro bližnjega. Tako se ispunja vrhovni zakon nutarnje radost svakog od nas – slava Božja.

Bibliografija

Rječnici

AMERL, Rudolf, *Grčko-hrvatski rječnik Novoga zavjeta*, Zagreb, 2000.

Crkveni dokumenti

FRANJO, *Gaudete et Exultate. Radujte se i kličite. Apostolska pobudnica o pozivu na svetost u suvremenom svijetu*, Zagreb, 2019.

IVAN XXIII, *Sacerdotii nostri primordia*, 1. 8. 1959. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/johnxxiii/en/encyclicals/documents/hf_jxxiii_enc_19590801_sacerdotii.html (9. 8. 2021.).

PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, *Tumačenje Biblije u Crkvi*, Zagreb, 1995.

PIO XII, *Mystici corporis Christi*, 29. 6. 1943. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_pxii_enc_290619_43_mystici-corporis-christi.html (7. 8. 2021.).

HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 2016.

Knjige

AUGUSTIN, *Tumačenje Ivanova evanđelja*, Split, 2020.

AVILSKA, Terezija, *Put k savršenosti*, Zagreb, 2005.

BEUTLER, Johannes, *Il vangelo di Giovanni*, Roma, 2016.

BROWN, Raymond E., *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 2008.

BROWN, Raymond E., *Giovanni*, Assisi, ⁶2010.

BROWN, Raymond E., *The Gospel according to John (XIII-XXI): Introduction, translation, and notes*, London, 2008.

BUCKLEY, Michael, *What do you seek? The questions of Jesus and promise*, Grand Rapids, 2016.

CURTIS Mitch, SCOTT Hahn, *Ignatius Catholic Study Bible. New Testament*, San Francisco, 2010.

DUGANDŽIĆ, Ivan, *Evandjelje ljubljenog učenika*, Zagreb, 2012.

DUGANDŽIĆ, Ivan, *U radosti naviještene riječi*, Zagreb, 2006.

EDWARDS, Ruth, *Discovering John. Content, interpretation, reception*, London, 2014.

- FUŽINATO, Silvana, GRILLI, Massimo, *Riječ Božja u ljudskom jeziku*, Zagreb, 2019.
- GRÜN, Anselm, *Boriti se i ljubiti. Muškarac u biblijskoj perspektivi*, Zagreb, 2006.
- HARRINGTON, Daniel J., VIVIANO, Benedict T., KARRIS, Robert J., DILLON, Richard J., PERKINS, Pheme, *Komentar Evanđelja i djela apostolskih*, Sarajevo, 1997.
- KENNER, Craig S., *The Gospel of John. A Commentary*, I, Grand Rapids, 2012.
- MARCHESELLI, Maurizio, *Studi sul vangelo di Giovanni. Testi, temi e contesto storico*, Roma, 2016.
- MARTIN, Francis, WRIGHT, William M., *The Gospel of John*, Grand Rapids, 2017.
- MOLONEY, Francis J., *Love in the Gospel of John*, Grand Rapids, 2013.
- MORRIS, Leon, *Evanđelje po Ivanu*, Daruvar, 1997.
- POPOVIĆ, Anto, *Novozavjetno vrijeme. Povijesno-političko i religiozno-kulturno ozračje*, Zagreb, 2007.
- REBIĆ, Adalbert, FUČAK, Jerko, BONAVENTURA, Duda (ur.), *Jeruzalemska Biblija. Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz »La Bible de Jérusalem«*, Zagreb, 2001.

Članci

- BEUTLER, Johannes, Der Abschluss des Johannesevangeliums (Joh 21, 20-25), u: J. ALETTI, J. L. SKA (ur.), *Biblical Exegesis in Progress. Old and New Testament Essays*, Roma, 2009., 397-423.
- BREYFOGLE, Caroline May, The Social Status of Woman in the Old Testament, u: *The Biblical World* 35(1910.)2, 106-116.
- BUSSE, Ulrich, The Beloved Disciple, u: *Verbum et ecclesia/Skrif En Kerk* 15(1994.)2, 1-11.
- ČATIĆ, Ivica, Isusovo ukazanje kod Tiberijadskog mora, u: *Vjesnik đakovačko-osječke nadbiskupije* 147(2019.)5, 82-84.
- ČATIĆ, Ivica, Isus i Petar – ljubav je srce Crkve, u: *Vjesnik đakovačko-osječke nadbiskupije* 148(2019.)6, 93-95.
- MCKAY, Kenneth Leslie, On the Perfect and Other Aspects in New Testament Greek, u: *Novum Testamentum* 22(1981.)4, 289-329.
- van der MERWE, Dirk, Old Testament spirituality in the gospel of John, u: *Verbum et ecclesia/Skrif En Kerk* 35(2014.)1, 1-9.
- MRAKOVČIĆ, Božidar, Vjera i svjedočanstvo u Ivanovu evanđelju, u: *Riječki teološki časopis* 19(2011.)1, 5-36.

RUCKSTUHL, Eugen, Zur Aussage und Botschaft von Johannes 21, u: R. SCHNACKENBURG, J. ERNST, J. WANKE (ur.), *Die Kirche des Anfangs*. Fs. H. Schürmann, Leipzig, 1977., 339-362.

THELLMAN, Gregory, Četiri stadija objave: Sjedinjenje Svetog pisma, Isusove Riječi i Duha – prosvijetljeno sjećanje u četvrtom evanđelju, u: *Kairos* 11(2017.)2, 209-226.

TOLMIE, Francois, John 21:24-25: A case of failed attestation?, u: *Verbum et ecclesia/Skrif En Kerk* 17(1996.)2, 420-426.

ZUMSTEIN, Jean, La rédaction finale de l'évangile selon Jean (à l'exemple du chapitre 21), u: J.-D. KAESTLI, J.-M. POFFET, J. ZUMSTEIN (ur.), *La communauté johannique et son histoire. La trajectoire de l'évangile de Jean aux deux premiers siècles*, Genève, 1990., 207-230.

ŽUVIĆ, Nikola, Kritičko-egzegetski tumač Iv. 21, 25, u: *Bogoslovska smotra* 20(1932.)2, 223-246.

Elektronički izvori

CONSIGLIO, Cyprian, The new evangelization: the camaldolese response. Keynote address from the Camaldolese Assembly 2014. Dostupno na: <https://www.contemplation.com/pdf-documents/> (3. 8. 2021.).

CULPEPPER, Richard Alan, Peter as Exemplary Disciple in John 21:15-19. Dostupno na: https://www.academia.edu/6943072/Peter_as_Exemplary_Disciple_in_John_21_15_19 (17. 7. 2021.).

DROGE, Arthur, The Status of Peter in the Fourth Gospel: A Note on John 18:10-11, u: *Journal of Biblical Literature* 109(1990.)2, 307-311. Dostupno na: https://www.jstor.org/stable/3267020?readnow=1&refreqid=excelsior%3A18665fb1b5c1304e5c4d8cc5162492ff&seq=4#page_scan_tab_contents (4. 5. 2021.).

EASLY, Bryan, Jesus as change agent (John 21:1-25). Dostupno na: https://www.academia.edu/5679785/Jesus_as_Change_Agent_in_John_21 (19. 2. 2021.).

FRANJO, Attitudes that prevent us from knowing Christ, 5.5.2020. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/francesco/en/cotidie/2020/documents/papa-francesco-cotidie_20200505_perentrare-nelgregge-dicristo.html (3. 8. 2021.).

FRANJO, Meeting with priests, consecrated men and women and seminarians. Dostupno na: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/events/event.dir.html/content/vaticanevents/en/2018/1/16/religiosisantiago-cile.html> (17. 7. 2021.).

FRANJO, Holy mass and blessing of the sacred pallium for the new metropolitan archbishops, 29. 6. 2019. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/francesco/en/homilies/2019/documents/papafrancesco_20190629_omelia-pallio.html (3. 8. 2021.).

FRANJO, Witnesses to obedience. Morning meditation in the chapel of the Domus sanctae Marthae, 27. 4. 2017. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/francesco/en/cotidie/2017/documents/papa-francesco-cotidie_20170427_witnesses-toobedience.html (3. 8. 2021.).

John 21 – the restoration of Peter. Dostupno na: <https://enduringword.com/bible-commentary/john-21-2/> (15. 7. 2021.).

van der MERWE, Dirk, Conceptualizing holiness in the Gospel of John: The end route to and character of holiness (Part 2), u: *HTS Teologiese Studies/Theological Studies* 73(2018.)3, 1-11. Dostupno na: <https://hts.org.za/index.php/hts/article/view/4610/10788> (15. 7. 2021.).

Pravilo Sv. Benedikta. Dostupno na: https://samostan-cokovac.hr/images/articles/Pravilo_sv_Benedikta.pdf (3. 8. 2021.).

THOMASKUTTY, Johnson, Characterization of Thomas in the Fourth Gospel, u: *HTS Teologiese Studies / Theological Studies* 76(2020.)1, 1-8. Dostupno na: https://www.academia.edu/41995618/CHARACTERISATION_OF_THOMAS_IN_THE_FOURTH_GOSPEL (1. 3. 2021.).

The Pulpit commentaries. Dostupno na: <https://www.studylight.org/commentaries/eng/tpc/john.html> (4. 5. 2021.).